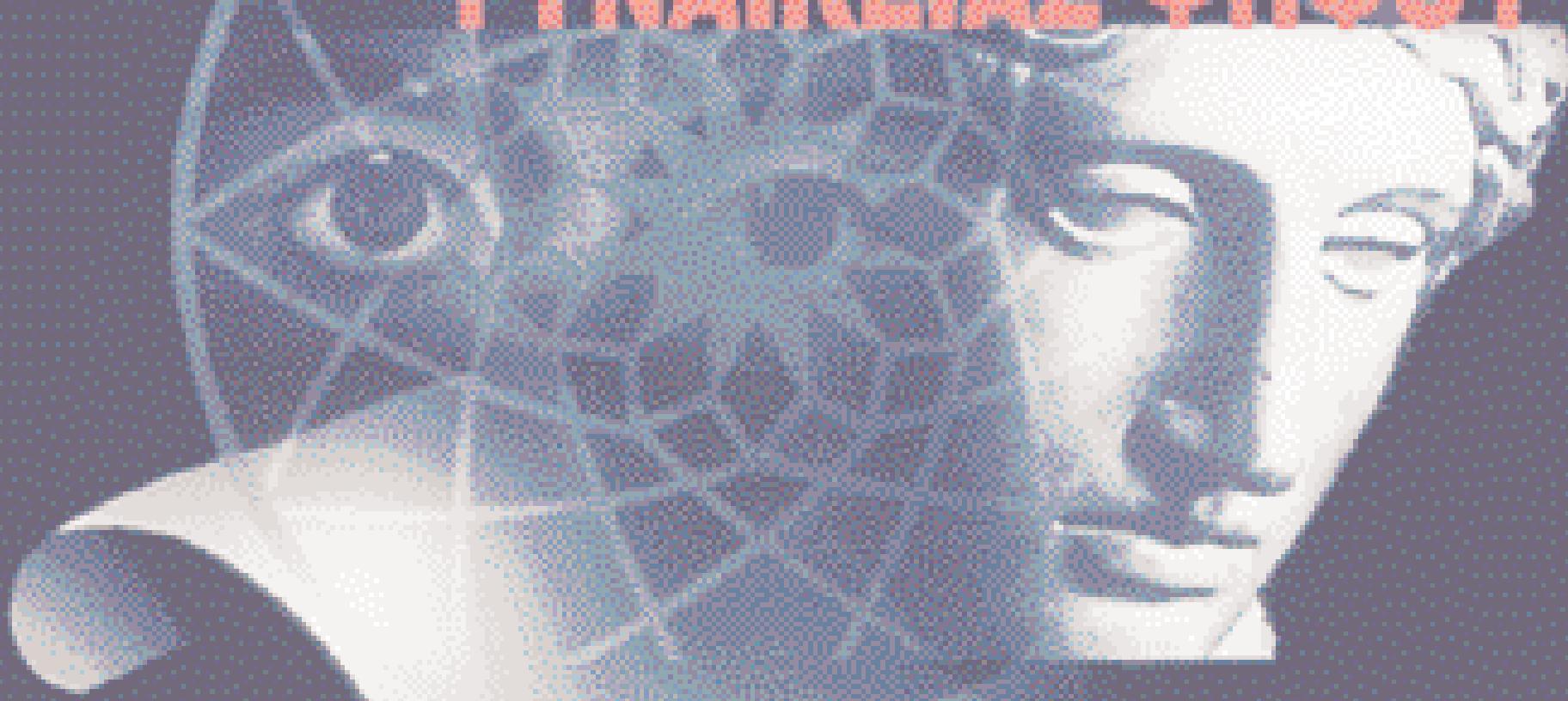

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΗΜΕΡΗΠΗΝΑ
ΕΠΙΧΟΛΗΜΕΡΕΣ

ΕΚΤΡΑΚΤΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΦΗΜΕΡΩΝ 1902

ΧΡΟΝΙΑ
ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΦΙΦΟΥ

ΓΥΝΑΙΚΑ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

2-32 ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ 50 ΧΡΟΝΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΨΗΦΟΥ

Στις απαρχές της ιοσπολιτείας

Της Δήμητρας Σαμίου

Ο αγώνας της Ελληνίδας για
πολιτικά δικαιώματα

Χρονολόγιο των διεκδικήσεων
που οδήγησαν στην κατοχύρωση
της πολιτικής ιούπητρας

Της Ζώγιας Χρονάκη

Το ανέφικτο «ξεοκλάβωμα»

Της Αγγελικας Ψαρρά

Η γυναικεία ψήφος οδεύει
προς την κάλπη

Της Μαρίας Ρεπούση

50 χρόνια γυναικείας ψήφου

Της Μ. Παντελίδη-Μαλούτα

Κατακιύντας
την πολιτική ιούπητρα

Της Α. Γιωτοπούλου-
Μαραγκοπούλου

Για να αποφαιοίζουν και
οι Ευρωπαίες

Της Μαρίας Στρατηγάκη

Η ιοάριθμη αντιπροσώπευση
στη Γαλλία

Της Ελένης Βαρίκα

Δημοκρατία και σχέσεις
των δύο φύλων

Της Μ. Παντελίδη-Μαλούτα

50 χρόνια μετά...

Της Χριστίνας Δαμουλιάνου

Εξώφυλλο

Το κεντρικό θέμα του εξωφύλλου είναι δάνειο από την αφίσα του συνέδριου «Οι γυναίκες για την ανανέωση της πολιτικής και της κοινωνίας», το οποίο διοργάνωσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στη Ρώμη το 1996. Στο συνέδριο υπογράψτηκε η «Χάρτα της Ρώμης», κείμενο-σταθμός για την προώθηση των γυναικών στα κέντρα αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Υπεύθυνη **«Επτά Ημερών»**

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

Στις απαρχές

Της Δήμητρας Σαμίου

Ιστορικό

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ τυχαίο ότι η συζήτηση γύρω από την κοινωνική και πολιτική θέση των γυναικών στο σύγχρονο κόσμο έχει τις απαρχές της στον Διαφωτισμό, το φιλοσοφικό και πολιτικό ρεύμα που εδραιώθηκε στην Ευρώπη τον 18ο αιώνα, και μέσα από το οποίο αναδύθηκαν αναριθμητές αξίες του δυτικού πολιτισμού. Φιλόσοφοι, όπως ο Βολταίρος και ο Zak Ρουσό ανέλυσαν εκτενέστατα τη θέση που θα έπρεπε να κατέχουν οι γυναίκες στο «κοινωνικό συμβόλαιο». Είναι την εποχή αυτή που η Mary Wollstonecraft στην Αγγλία (1792) θα διατυπώσει σαφώς τη διεκδίκηση δικαιωμάτων για τις γυναίκες.

Δεν ήταν όμως μόνο οι ιδέες, αλλά και οι αγώνες εναντίον της απολυταρχίας που, κινητοποιώντας τις μά-

Επιμέλεια αφιερώματος:

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

ζες, έθεσαν για πρώτη φορά στην παγκόσμια ιστορία το ζήτημα της συμμετοχής των γυναικών στη δημόσια σφαίρα και ιδιαίτερα στην πολιτική. Είναι γνωστή η συμμετοχή των γυναικών στα δρώμενα της Γαλλικής Επανάστασης, όπως και το ότι ορισμένες πλήρωσαν τις πολιτικές του απόψεις με την γκιλοτίνα, την ίδια στιγμή που προσπαθώντας να συμμετέχουν σε πολιτικά μορφώματα έβρισκαν τις πόρτες κλειστές.

Εκείνο που έχει πρωταρχική σημασία στο πνεύμα του φιλελευθερισμού, το οποίο διαδέχτηκε την κατάργηση των παλαιών καθεστώτων, είναι ότι στα καινούργια συντάγματα δεν υπήρχαν απλώς υπόκοοι, αλλά έλλογοι πολίτες με ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα και υποχρεώσεις. Μέρος των πολιτών αρχίζει να απολαμβάνει της ισοπολιτείας. Διαθέτοντας πολιτικά δικαιώματα ο πολίτης μπορεί να συμμετέχει στις τρεις εξουσίες του κράτους (δικαστική, νομοθετική, εκτελεστική). Υπέρτατο πολιτικό δικαίωμα από το 19ο αι. θα θεωρηθεί το παθητικό και ενεργητικό δικαίωμα της

◀ **Λονδίνο, 1911.**
Βρετανίδες ουνφραζέτες, έποιμες να υποδεχθούν τους καλεομένους τους σε γιορτή στο Γουίμπλεντον, στο πλαίσιο εκπρατείας τους για τα δικαιώματα της γυναικας. Οι ουνφραζέτες νιοθέτησαν μαχητική συραπηγική για τα δικαιώματα ψήφου στις γυναίκες (φωτ.: «Century», εκδ. Phaidon).

▲ **Οι Γαλλίδες ουνφραζέτες επιστράτευοαν όλη την ενρηματικότητά τους για να κάνουν γνωστό τον αγώνα τους. Εδώ, ντυμένες πυροβόλετες, διαδηλώνουν ανεβασμένες πάνω σε υπηλατη πυροβολεούκη αντλία. Εικονογράφηση στην εφημερίδα «Le Petit Journal», 1910.**

«... Οσο για τις γυναίκες είναι καλό το όνομά τους να μην ακούγεται στην Εκκλησία του Δήμου ούτε για καλό ούτε για κακό.»

Περικλής, «Επιτάφιος»

«Μόνο ο άντρας είναι άνθρωπος. Τα κορίτσια πρέπει να ανατρέψονται μόνο για την υποταγή και τη ζωή στο σπίτι.»

Αρτούρ Σοπενχάουερ

Αρθρο X «... Η γυναικά έχει το δικαίωμα να ανεβαίνει στο ικρίωμα. Πρέπει να έχει και το δικαίωμα να ανεβαίνει και στο βήμα της Εθνοσυνέλευσης.»

1791, «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων της Γυναικας και της Πολιτισσας».

Ολυμπία ντε Γκουζ

της 10οπολιτείας

ψήφου («εκλέγειν», «εκλέγεσθαι»), καθώς τα κράτη-έθνη αρχίζουν να κατοχυρώνουν συνταγματικά την ίδεα της «λαϊκής κυριαρχίας».

Σταδιακά η έννοια του πολίτη έρχεται να ταυτιστεί με εκείνην του πολίτη-ψυφοφόρου, ενόσω οι πολιτικοί άρχοντες καθίστανται αιρετοί.

Ιστορικά, οι διακηρύξεις της ισοπολιτείας δεν ταυτίζονταν με την άμεση εφαρμογή της μέσα από τα ευρωπαϊκά συντάγματα. Θα χρειαστούν αγώνες για την κατοχύρωση της καθολικής ψυφοφορίας, αφού η αρχική θεσμοθέτηση της στηριχθήκε στις προϋποθέσεις της ιδιοκτησίας, της εγγραφματούντης, και της εν γένει οικονομικής και κοινωνικής ένταξης των πολιτών στην αγορά.

Σε αντίθεση με το πρότυπο του πολίτη-ψυφοφόρου, οι γυναίκες εξακολουθούν να γίνονται αντιληπτές ως «προστατευόμενοι ανήλικοι», ως σύζυγοι και μητέρες, στερούμενες κάθε νομικής και πολιτι-

κής εξουσίας. Εκαποντάδες γυναίκες στη διάρκεια του 19ου αι. βρέθηκαν για τον λόγο αυτό σε οικογενειακά και προσωπικά αδιέξοδα. Χαρακτηριστικά είναι η πορεία πρωτοπόρων γυναικών όπως οι Σεν-σιμονίστριες στην Γαλλία (1830-1848), οι οποίες, ακολουθώντας το παράδειγμα των ανδρών, διεκδίκησαν ίσα δικαιώματα για το φύλο τους «εδώ και τώρα», για να συνειδηπτοποιήσουν γρήγορα ότι κοινωνικά και πολιτικά τούς είχαν προσδώσει τον ρόλο του παρία.

Μαζικό κίνημα

Θα είναι στο δεύτερο μισό του 19ου αι. που θα αναπτυχθεί μαζικά το κίνημα για τη χειραφέτηση των γυναικών με την ιδρυση σε όλη την Ευρώπη δεκάδων γυναικείων συλλόγων και ενώσεων, καθώς και την έκδοση γυναικείων εφημερίδων και περιοδι-

κών, όπου αναπτύσσονταν οι προβληματικές του γυναικείου κινήματος. Την εποχή αυτή θα αποκρυπταλωθούν δύο παράλληλα ρεύματα στο φεμινιστικό στρατόπεδο: ο ριζοσπαστικός φεμινισμός με άξονα τη διεκδίκηση της ψήφου ως καθοριστικού πολιτικού δικαιώματος, και το πιο μετριοπαθές φεμινιστικό ρεύμα με άξονα την οικογενειακή νομοθεσία, καθώς και τα δικαιώματα στην εκπαίδευση και τη μισθωτή εργασία.

Εκτοτε το φεμινιστικό κίνημα για την παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες θα αναπτυχθεί ραγδαία: Το 1867 ιδρύεται στην Αγγλία η «Εθνική Ενώση για τη Γυναικεία Ψήφο», μόλις λίγους μήνες μετά την κατάθεση, από τον γνωστό φεμινιστή φιλόσοφο και πολιτικό John Stuart Mill,

Σημείωση «Επτά Ημέραν»: Καθοριστική ήταν στο αφιέρωμα αυτό η συμβολή της κ. Ζάγιας Χρονάκη. Την ευχαριστούμε.

▲ Παρίσιο, 1908. Οι Γαλλίδες σουφραζέτες Μαντλέν Πελεπί και Ουμπερίν Οκλέρ αναποδογύριζον μία κάλπη, διαμαρτυρόμενες για τη μη εκχώρηση ψήφου στις γυναικες (λιθογραφία εποχής). Η καιοχρωση των πολιτικών δικαιωμάτων των Γαλλίδων εδραιώθηκε με το Σύνταγμα του 1946.

σχετικού ψηφισματος-τροπολογίας προς το βρετανικό Κοινοβούλιο υπογεγραμμένο από 1.499 Αγγλίδες, ενώ το 1897 όλες οι υπέρ της ισοπολιτείας οργανώσεις θα συνασπισθούν στην «Εθνική Ενωση των Γυναικείων Συλλόγων για την Ψήφο».

Από το 1871 οι Δανέζες μάχονταν για τη βουλευτική ψήφο μέσω της «Ομοσπονδίας των Δανών Γυναικών». Το 1876 ιδρύεται στη Γαλλία η οργάνωση «Το Δικαίωμα των Γυναικών» από την Hubertine Auclert, η οποία το 1883 μετονομάζεται σε «Γυναικεία Ψήφο», εγκαινιάζοντας μια εξαιρετικά γόνιμη περιόδο διακινήσης των φεμινιστικών ιδεών μέσα από συγκεντρώσεις, έκδοση εντύπων και σύγκλιση συνεδρίων.

Στη Νορβηγία, λίγο αργότερα (1885), ιδρύεται ο «Σύνδεσμος για τη Γυναικεία Ψήφο», και το 1892 στη Φινλανδία οι γυναικείες οργανώσεις συσπειρώνονται στην «Ενωση των Γυναικείων Συλλόγων». Στη Γερμανία το 1902 ιδρύεται η «Ενωση για τη Γυναικεία Ψήφο», ενώ η ψήφος αρχίζει

να συμπεριλαμβάνεται στο πρόγραμμα της «Ομοσπονδίας των Γερμανικών Γυναικείων Συλλόγων».

Διεθνοποίηση και μαχητικότητα

Δύο φαινόμενα θα αλλάξουν το σκηνικό στο φεμινιστικό στρατόπεδο μετά την καμπάνια του αιώνα. Αφενός, ο αγώνας για την κατάκτηση των γυναικείων πολιτικών δικαιωμάτων διεθνοποιείται. Το 1902 ιδρύεται η «Διεθνής Ενωση για τη Γυναικεία Ψήφο» («International Women's Suffrage Alliance») με πρόεδρο την Carrie Chapman Catt, στην οποία το 1913 θα προσχωρήσουν γυναικείες οργανώσεις από 22 χώρες του κόσμου. Η τακτική της συχνής σύγκλισης συνεδρίων σε χώρες εχθρικές προς τη γυναικεία ψήφο στόχο είχε να προπαγανδίσει στους λαούς την ισότητα και να ασκήσει πίεση στις κυβερνήσεις τους, ιδιαίτερα μέσα από την παρουσία φεμινιστριών στα Κοινοβού-

▲ «Δεν υπάρχει καθολική ψήφος στη Δανία όταν οι γυναίκες δεν έχουν το πολιτικό δικαίωμα να ψηφίζουν!». Αφίσα του 1909, Dansk Kvindesamfund (Αρχείο Κρατικής Βιβλιοθήκης Arhus). Οι Δανέζες απέκτησαν καθολικό δικαίωμα ψήφου το 1915. Προηγήθηκαν οι ομόφυλές τους στη Φινλανδία και στη Νορβηγία, που κατέκτησαν το δικαίωμα αντό το 1906 και το 1913 αντίστοιχα.

(1903) που έμελε να διαδραματίσει πρωταρχικό ρόλο στον αγώνα για την ψήφο.

Ευνοϊκές πολιτικές συγκυρίες μαζί με την πρώτην οργάνωση του ισονομιοτικού φεμινιστικού κινήματος θα επιτρέψουν την παροχή καθολικού δικαιώματος ψήφου στις γυναίκες στη Φινλανδία (1906), τη Νορβηγία (1913), τη Δανία (1915), ενώ και σε άλλες χώρες είχαν στο μεταξύ παραχωρηθεί δικαιώματα ψήφου για τις δημοτικές μόνο εκλογές.

Οι γυναίκες ψηφίζουν

Τον Απρίλιο του 1917 στη Ρωσία η επαναστατική κυβέρνηση των μπολσεβίκων αναγκάζεται, ύστερα από την παραχώρηση πλήρων πολιτικών δικαιωμάτων στους άρρενες –γεγονός που προκάλεσε τη σφοδρή αντίδραση των φεμινιστικών οργανώσεων– να απονείμει ίσα πολιτικά δικαιώματα στο σύνολο του γυναικείου πληθυσμού της πρώπων τσαρικής επικράτειας.

Στην Αγγλία, με τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1918) θα ψηφίστει ομόφωνα το νομοσχέδιο που απένειμε δικαίωμα ψήφου για τις βουλευτικές εκλογές στις Αγγλίδες άνω των 30 χρόνων (στα 6 από 11 εκατομμύρια ενηλίκων γυναικών), ενώ η πλήρης πολιτική ισότητα θα επιτευχθεί τελικά δέκα χρόνια αργότερα.

Στην νεοσύστατη Δημοκρατία της Βαΐμάρης το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα θα παραχωρήσει ίσα δικαιώματα ψήφου στις Γερμανίδες (1918), θέτοντας τέρμα σε μια μακριά περίοδο επίσημου αποκλεισμού των γυναικών από τα πολιτικά κόμματα και τις πολιτικές διαδικασίες. Όμως για λίγο. Γιατί η άνοδος του Χίτλερ στην εξουσία θα επαναφέρει την ιδεολογία της πλήρους αφοσίωσης των γυναικών στα οικιακά, την οικογένεια και τη θρησκεία, ενώ ο θεσμός των εκλογών καταργήθηκε σύντομα στο σύνολό του.

Ας σημειωθεί ότι η γερμανική σοσιαλδημοκρατία είχε υποστηρίξει την ισότητα πολιτικών δικαιωμάτων ήδη από τα τέλη του 19ου αι., σε αντίθεση με άλλα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της Κεντρικής Ευρώπης (π.χ. Αυστρία, Ουγγαρία) που εναντίωθηκαν με σθένος στο δικαίωμα ψήφου των γυναικών, θέλοντας να αντιπαραταχθούν στα αντίστοιχα φεμινιστικά κινήματα με έντονο εθνικιστικό προσανατολισμό που υποστηρίζοταν από συντροπτικά κόμματα.

Στην Γαλλία σε όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου το ζήτημα θα επανέλθει στο Κοινοβούλιο με παλινωδίες. Θα ψηφισθούν διαδοχικά (1919, 1921-22, 1932) αρκετά νομοσχέδια υπέρ της ισότητας πολιτικών δικαιωμάτων των δύο φύλων, τα οποία όμως στη συνέχεια απορρίπτονταν από τη Γερουσία. Η συνταγματική κατοχύρωση των πολιτικών δικαιωμάτων των Γαλλιδών εδραιώθηκε με το Σύνταγμα του 1946.

Στην Ιταλία, το 1923 ο Μουσολίνι

έδωσε ψήφο στις γυναίκες για τις δημοτικές μόνο εκλογές για να ακολουθήσει όμως σύντομα το παράδειγμα του Γερμανού ομοιοδεάτη του, καταργώντας ολοσχερώς τις εκλογικές διαδικασίες. Στις Ιταλίδες χορηγήθηκαν τελικά πλήρη πολιτικά δικαιώματα το 1946.

Η Ελλάδα έπρεπε να περιμένει τη δεσμευτική Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1948), καθώς και την αντίστοιχη Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1950), για να επικυρώσει το 1952 με νομοσχέδιο την κατοχύρωση ίσων πολιτικών δικαιωμάτων για τις γυναίκες.

Στην Ελβετία οι γυναίκες περιμέναν μέχρι το 1954 για να αποκτήσουν δικαίωμα ψήφου για τις ομοσπονδιακές εκλογές, ενώ για τις εκλογές στα καντόνια το δικαίωμα ψήφου παραχωρήθηκε μόλις το 1971.

Και η ισότητα ευκαιριών;

Στη συνείδηση πολλών νέων της εποχής μας η ισοπολιτεία γίνεται λανθασμένα αντιληπτή ως ένα ατομικό δικαίωμα. Γιατί ξενούν ότι για την καθιέρωση μιας ουσιαστικά καθολικής ψηφοφορίας χρειάστηκε να κυθερίσει πολύ μελάνι σε ιδεολογικο-πολιτικές συζητήσεις και πολύ αίμα σε κοινωνικές εξεγέρσεις επί το δύο σχεδόν αιώνες, ενώ πάμπολλες τροπολογίες σε συνταγματικά κείμενα και εκλογικές νομοθεσίες χρειάστηκε να απορριφθούν και να επανεισαχθούν προς ψήφιση μέχρι την τελική παραχώρηση. Μας διαφεύγει ότι το ζήτημα ήταν και παραμένει πολιτικό σε όλες τις πτυχές του.

Ας μη λησμονούμε όμως ότι η κατοχύρωση πολιτικών δικαιωμάτων για τις γυναίκες αφορά σχεδόν αποκλειστικά τις δυτικές φιλελεύθερες κοινωνίες, οι οποίες στον δρόμο προς την εκβιομηχάνιση και την ανάπτυξη της αγοράς βρήκαν τελικά στο πρόσωπο των γυναικών ένα «σύμμαχο και φίλο», προκρίνοντας την πολιτική της ενσωμάτωσης στις εκλογικές διαδικασίες έναντι εκείνης του αποκλεισμού. Μεταπολεμικά, άλλωστε, η κυριαρχία του δημοκρατικού φιλελευθερισμού εναντίον κάθε άλλου οικονομικής και πολιτικής εκδοχής θεωρήθηκε επιτακτική από τους νικητές συμμάχους. Μέσα στο ασφυκτικό πλαίσιο του ψυχρού πόλεμου ο αστικός κόσμος είχε κάθε συμφέρον να κλείνει τα εσωτερικά θερμά του μέτωπα. Πόσω μάλλον που τα σοσιαλιστικά καθεστώτα διατίνονταν για την άμεση εδραιώση της ισοπολιτείας στη δική τους σφαιρά επιρροής.

Η παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων στις Ευρωπαίες ακολούθησε με απόσταση μισού ή ενός αιώνα την απονομή δικαιωμάτων ψήφου στον ανδρικό πληθυσμό. Εκείνο που σήμερα διακυβεύεται, είναι με ποιο τρόπο θα εξελιχθεί μέσα στον αιώνα που μόλις άνοιξε, η ισότητα ευκαιριών. Αν, βέβαια, δεν αλλάξουν οι βασικές παράμετροι του δυτικού πολιτικού συστήματος.

▲ «Κατάδικοι και τρελοί δεν έχουν δικαίωμα ψήφου για το Κοινοβούλιο. Οι γυναίκες πρέπει να καταταγούν μεταξύ αυτών». Εύοπο ονύθημα σε αφίσα του 1900, που προπαγανδίζει το δικαίωμα ψήφου για τις Αγγλίδες (έργο του E.J. Ardind Andrews, Fawcett Library, Λονδίνο, στο «Γυναικείες αφίσες», εκδ. «Οδνοοέας»).

▲ Οι Ελβετίδες, που το 1954 είχαν κατακήσει δικαίωμα ψήφου για τις Ομοοπονδιακές εκλογές, το 1971 ψηφίζουν, επιέλλοτε, και για τη καντόνια. «Υποστηρίζετε τις γυναίκες: «Ναι» στο δικαίωμα ψήφου των οπις στις 7 Φεβρουαρίου», παρακανεί τους άνδρες ψηφοφόρους η αφίσα για το οχεικό δημοφήφισμα. «Αν η μαμά μου πολιτικοποιηθεί, δεν θα έχει πια χρόνο για μένα», διακηρύσσει απελπισμένος μαθητής σε αφίσα των αντιπάλων της γυναικείας ψήφου, που προπαγανδίζει το «όχι».

Ο αγώνας της Ελληνίδας για πολιτικά δικαιώματα

▲ Κομφές και μαχητικές, εποιεις να εκπροσωπήσουν το ελληνικό γυναικείο κίνημα σε οννέδριο στο εξωτερικό (1928). Από τις αρχές της δεκαετίας του '20, η κατάκτηση της ψήφου είναι βασικός στόχος για τις Ελληνίδες φεμινίστριες, οι οποίες χαρακτήριζαν οκλαβιά τη στέρηση των δικαιώματος να ψηφίζουν και αποκαλούναν χειραφετημένες τις πχερές ομόφυλές τους που διέθεταν ήδη το ποθητό δικαίωμα (φωτ.: Π. Ποντίδης - Αρχείο EPT).

Της ΖΩΓΙΑΣ ΧΡΟΝΙΚΗΣ

Νομικού, πανεπιστημιακού

AΝ ΟΡΙΣΟΥΜΕ την πολιτική ως την ενασχόληση με τα κοινά και τη συμμετοχή στις υπόθεσεις της πόλης, δηλαδή της οργανωμένης κοινωνίας η οποία αποτελεί τον χώρο όπου συζητούνται και αποφασίζονται μέτρα που καθορίζουν τομείς της ζωής των ανθρώπων, τότε θα δούμε ότι το γυναικείο φύλο ιστορικά ήταν αποκλεισμένο από αυτήν.

Η νομοθετική αναγνώριση των πολιτικών δικαιωμάτων στο γυναικείο φύλο κατοχυρώθηκε στις χώρες του Α' κόσμου έως τα μέσα του 20ού αι. Εμεινε, όμως, ανοικτό θέμα, η ουσιαστική συμμετοχή των γυναικών. Το να γίνουν, δηλαδή, αποδεκτές σαν μια ισότιμη, δραστηρια και παρεμβαίνουσα παρουσία, και όχι ως μια ενδεικτική και απαλλακτική μειονότητα.

Η πολιτική πραγματώνεται και εκφράζεται μέσα από τους θεσμούς του δημοκρατικά οργανωμένου κράτους: Το Κοινοβούλιο, την εκλεγμένη κυβέρνηση, τα πολιτικά κόμματα, την Τοπική Αυτοδιοίκηση κ.ά. Οι γυναίκες ήταν και είναι μέλη της πόλης, της κοινωνίας, του κράτους. Οι υποθέσεις τους είναι αφορούν, οι αποφάσεις τους επηρεάζουν και τη δική τους ζωή. Για αιώνες, όμως, η συμμετοχή τους ήταν απαγορευμένη. Ο δημόσιος χώρος ανήκε στο αντρικό φύλο. Οι ίδιες ανήκαν στον χώρο της οικογένειας, στον ιδιωτικό και περικλειστό χώρο. Δεν μπορούν να συμμετέχουν στους πολιτικούς φορείς, δεν μπορούν να επηρεάσουν τις διαδικασίες, ούτε βέβαια τα αποτελέσματά τους. Τα προβλήματα της δικής τους ζωής δεν θεωρούνται πολιτικά, άρα δεν συζητούνται, δεν αντιμετωπίζονται.

Είναι σαφές ότι οι άντρες διαχειρίζονται μονοπωλιακά και σύμφωνα με τις δικές τους επιλογές, ανάγκες και προτεραιότητες, τα της Πόλης και της εξουσίας. Οι γυναικείες εμπειρίες, απόψεις και αξίες, τα δικά τους κριτήρια, η διαφορετική αντί-

► **To 3ο οννέδριο της Μικρής Αντάντ Γυναικών. Αθήνα, Δεκέμβριος του 1925.**
Η ΜΑΓ δημιουργήθηκε το 1923 από τα φεμινιστικά σωματεία των Βαλκανικών Χωρών και, παράλληλα με τα γυναικεία αυτήματα περί ισότητας, προωθούσε και το μείζον πρόβλημα της ειρήνης.

▲ **Έκδοση των υπουργείοντος Εσωτερικών «διά τας Ελληνίδας εκλογείς». Κυκλοφόρησε το 1953, ένα χρόνο μετά την γήφυση των νόμων που εκχώρησε στην Ελληνίδα το δικαίωμα των εκλέγειν και εκλέγεσθαι.**

ληψή για την ισότητα, την ελευθερία, τη δημοκρατία, την αντιπροσώπευση, πάταν έχω από τον χώρο της πολιτικής.

Οι γυναίκες, όμως, πάταν παρούσες και ενεργές στις κρίσιμες στιγμές, και όχι μόνο σε αυτές. Η συμμετοχή τους σε κινήματα, πολέμους, επαναστάσεις πάταν για τις ίδιες αυτονόητη. Η δράση τους αποδεκτή. Άλλα και σε καιρούς ειρήνης συχνά «δραπέτευαν» από τον στενό χώρο του σπιτιού και της οικογένειας και δημιουργούσαν τις δικές τους συλλογικότητες, διαμόρφωναν τη δική τους πολιτική. Είτε αυτή αναφερόταν στην φιλανθρωπία είτε σε θέματα που αφορούσαν τη ζωή τους.

Προς την καθολική ψήφο

Οι γυναικείες οργανώσεις και τα γυναικεία περιοδικά έχουν μια μακρά και ενδιαφέρουσα ιστορία στην χώρα μας. Ασκούν πολιτική, δια-

Τα ελληνικά Συντάγματα και τα πολιτικά δικαιώματα των γυναικών

Α' Περίοδος της Επανάστασης

1822: Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος κατά την επιδαύρω Α' Εθνικήν Συνέλευσιν.

Τμήμα Β' §β': «Οσοι αυτόχθονες κάτοικοι της Επικρατείας της Ελλάδος πιστεύουσιν εις Χριστόν, εισίνιν Ελληνες, και απολαμβάνουσι άνευ τινός διαφοράς όλων των πολιτικών Δικαιωμάτων».

1823: Νόμος της Επιδαύρου, πίτοι προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος κατά την εν Αστρει Β' Εθνικήν Συνέλευσιν.

Κεφάλαιον Β' §β': «Οσοι αυτόχθονες κάτοικοι της Επικρατείας της Ελλάδος πιστεύουσιν εις Χριστόν, εισίνιν Ελληνες, και απολαμβάνουσι άνευ τινός διαφοράς όλων των πολιτικών Δικαιωμάτων».

1827: Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος κατά την εν Τροιζήνι Γ' Εθνικήν Συνέλευσιν.

Κεφάλαιον Γ' §7: «Ολοι οι Ελληνες είναι ίσοι ενώπιον των νόμων».

Κεφάλαιον ΣΤ § 45: «Οι Αντιπρόσωποι εκλέγονται από τον Λαόν κατά τον περι Εκλογής Νόμουν».

Περίοδος Συνταγματικής Μοναρχίας

1844: Σύνταγμα της Ελλάδος της 1ης Μαρτίου 1844.

Περι Βουλής. Αρθρον 59: «Η Βουλή σύγκειται εκ των βουλευτών, εκλεγομένων υπό των εχόντων δικαιώματα προς τούτο πολιτών, κατά τον περι Εκλογής Νόμουν».

Περίοδος Βασιλευομένης Δημοκρατίας

1864: Σύνταγμα της Ελλάδος κατά την Β' Εθνικήν Συνέλευσιν.

Αρθρον 3: «...Πολίται είναι ίσοι απέκτησαν ή αποκτήσωσι τα προσόντα του πολίτου κατά τους Νόμους του Κράτους».

Αρθρον 66: «Η Βουλή σύγκειται εκ Βουλευτών εκλεγομένων υπό των εχόντων δικαιώματα προς τούτο Πολιτών... κατά τον υπό της Συνελεύσεως ταύτης ψηφισθούμενον περι Εκλογής Νόμουν».

Αρθρον 70: «Διά να εκλεγεί τις Βουλευτής απαιτείται να είναι πολίτης Ελλην».

1911: Σύνταγμα της Ελλάδος κατά την Β' Αναθεωρητικήν Βουλήν.

Αρθρον 66: «Η Βουλή σύγκειται εκ Βουλευτών εκλεγομένων κατά νόμον υπό των εχόντων δικαιώματα προς τούτο πολιτών».

Αρθρον 70: «Οπως εκλεγεί τις Βουλευτής, απαιτείται να είναι Ελλην πολίτης».

Περίοδος Προεδρικής Δημοκρατίας

1927: Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας της 3ης Ιουνίου 1927.

Αρθρον 6: «Οι Ελληνες είναι ίσοι ενώπιον των Νόμων».

Ερμηνευτική δήλωσις επί του άρθρου 6: «Η δε λέξις «πολίτης» έχει την έννοια του Ελλήνος υπηκόου, του έχοντος δηλαδή ελληνικήν ιθαγένειαν, αδιακρίτως φύλου και πλικίας. Πολιτικά Δικαιώματα εις τας γυναικες δύνανται να απονεμηθώσι διά νόμου».

Περίοδος Βασιλευομένης Δημοκρατίας

1952: Σύνταγμα της Ελλάδος της 1ης Ιανουαρίου 1952.

Αρθρον 3: «Πολίται είναι ίσοι απέκτησαν ή αποκτήσωσι τα προσόντα του πολίτου κατά τους Νόμους του Κράτους».

Αρθρον 70: «Οπως εκλεγεί τις βουλευτής απαιτείται να είναι Ελλην πολίτης...».

Ερμηνευτική δήλωσις: «Νόμος δύναται να ορίση τας ασκήσεως παρά των γυναικών του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι».

Παρατήρηση: Σε όλα τα έως το 1952 Συντάγματα η αναφορά της λέξης «Ελλην» ή «Ελληνες» προσδιορίζει άτομα αρσενικού γένους και μόνο.

Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας

1975: Σύνταγμα της Ελλάδος.

Αρθρον 4 § 2: «Ελληνες και Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρέωσεις».

Αρθρον 51 § 3: «Νόμος δεν δύναται να περιορίσει το δικαίωμα του εκλέγειν».

1986: Σύνταγμα της Ελλάδος.

Αρθρον 4 § 2: «Οι Ελληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρέωσεις».

& 3: «Ελληνες πολίτες είναι ίσοι έχουν τα προσόντα που ορίζει ο Νόμος».

2001: Σύνταγμα της Ελλάδος.

Αρθρον 4 § 2: «Οι Ελληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρέωσεις».

Αρθρον 4 § 3 «Ελληνες πολίτες είναι ίσοι έχουν τα προσόντα που ορίζει ο Νόμος».

Αρθρον 116 § 2 «Δεν αποτελεί διάκριση λόγω φύλου ο λόγος θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών».

Παρατήρηση: Στα Συντάγματα 1975/1986/2001 η λέξη «Ελλην» ή «Ελληνες» αναφέρεται τόσο στους άντρες όσο και στις γυναίκες.

◀ Σπηλιόπουλο από την ορκωμοσία της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας τον Κ. Καραμανλή στις 24 Ιουλίου 1974. Υφυπουργός Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Λαοφαλίσεων ορίσθηκε η κ. Νίκη Γονλανδρή, η δεύτερη γυναίκα που κατέλαβε υπουργικό αξίωμα στη χώρα μας. Η κ. Γονλανδρή έχει διατελέσει πρόεδρος του Συνδέομον Ελληνίδων Επιστημόνων, το 1990 εξελέγη Γυναίκα της Ευρώπης, ενώ σήμερα είναι πρόεδρος του Μονοείδον Φυσικής Ιστορίας και του Κέντρον ΓΑΙΑ (φωτ.: Αφοί Αναγνωστόπουλοι).

Μπορείς να φανταστείς έναν ήσομο με 81% μπαμπάδες και 19% μαμάδες;

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΣΥΝΗΜΕΡΩΣ ΣΥΝΔΕΟΜΟΝ - ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΙ 1990

▲ Εύοπη διαφήμιση από το προεκλογικό υλικό για τις επροεκλογές του 1994, με το οποίο προωθείτο η ισόρροπη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στο Ευρωκοινοβούλιο.

μορφώνουν προτάσεις, διεκδικούν τα δικαιώματά τους και αγωνίζονται για την κατοχύρωσή τους, συνομιλούν με τους πολιτικούς πήγετες, προσπαθούν να πείσουν και να πέσουν.

Οι αντιστάσεις πολλές και ισχυρά αρνητικές στο αίτημα της ισότιμης συμμετοχής τους στην άσκηση της πολιτικής. Η νομοθετική αναγνώριση της πολιτικής τους ταυτόπτης γίνεται στόχος των αγώνων τους. Αρνούνται την εκπροσώπησή τους διαμέσου των ανδρών. Θέλουν και ποστεύουν ότι δικαιούνται να έχουν τη δική τους εκπροσώπηση, την προσωπική τους άποψη για τα πολιτικά δρώμενα, καθώς και να εμπλουτίσουν τις πολιτικές αποφάσεις με τα δικά τους ζητήματα.

Βήμα βήμα κερδίζουν έδαφος και βρίσκουν συμμάχους – λίγους αλλά εκλεκτούς – στον αντρικό πληθυσμό. Η προσπάθεια καταλήγει θετικά το 1952 ως προς τη νομική της πλευρά. Παραμένει εκκρεμές το δεύτερο, αλλά εξίσου σοβαρό θέμα. Η ουσιαστική εφαρμογή του νόμου και πιο ακόμη πιο ουσιαστική παρουσία των γυναικών με την ιδιότητα της βουλευτού στο Κοινοβούλιο. Η εφαρμογή, δηλαδή, του δικαιώματος του εκλέγεσθαι.

Η γνήσια καθολική ψηφοφορία είναι αυτή που επιβεβαιώνει την ύπαρξη της δημοκρατίας. Η ισότιμη συμμετοχή των φύλων στη δημόσια ζωή μετατρέπει το εκλογικό δικαίωμα σε πολιτικό δικαίωμα. Εντάσσει το γυναικείο φύλο στον δημόσιο χώρο. «Ανοίγει» χώρους εργασίας, επαγγέλματα και δυνατότητες συμμετοχής στις λειτουργίες της Πολιτείας.

Παράλληλα διαμορφώνει μια πολιτική συνείδηση στον γυναικείο πληθυσμό, τόσο για τα γενικότερα προβλήματα όσο και για τη διεκδίκηση των δικών τους αιτημάτων, την αλλαγή της ζωής τους και στον ιδιωτικό χώρο, τον χώρο της οικογένειας. Το «άβατο» αίρεται, παύει να θεωρείται ταμπού. Η ισότητα ουσιαστικοποιείται, ανοίγει νέα πεδία στο γυναικείο φύλο, αλλά επιδρά θετικά και στο αντρικό. Όλες αυτές οι αλλαγές δεν συμβαίνουν εύκολα και γρήγορα. Είναι δύσκολο

να γίνουν άμεσα αποδεκτές, τόσο από τους άντρες όσο και από τις γυναίκες. Απαιτούν χρόνο, συνειδητοποίηση, θετικές κοινωνικές συνθήκες και διάθεση για βήματα προς τα εμπρός.

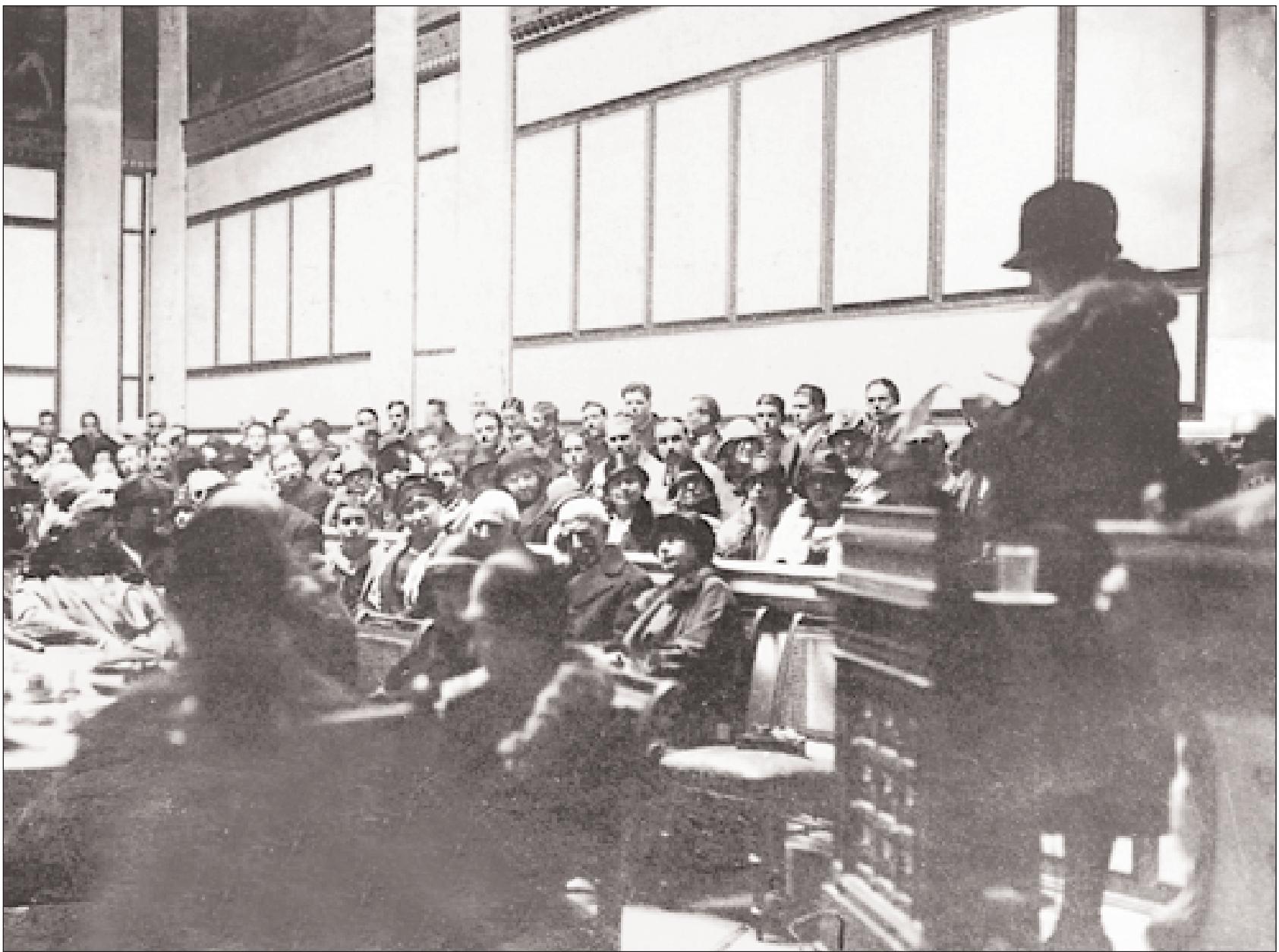
Για την ουσιαστική ισότητα

Η αύξηση του αριθμού των γυναικών που θα εκλεγούν και θα συμμετάσχουν στους πολιτικούς θεσμούς, αποδείχτηκε, τελικά, αναγκαία. Αποτέλεσμα αυτής της διαπίστωσης - που δεν γίνεται για πρώτη φορά-, ήταν η απόφαση όλων των χωρών-μελών της Ε.Ε. για μετεξέλιξη της νομικής ισότητας σε ουσιαστική ισότητα.

Προς αυτήν την κατεύθυνση οδηγήθηκε και η αναθεωρητική Βουλή του 2001 στη χώρα μας. Στο άρθρο 116 § 2 του Συντάγματος αναφέρεται ότι «η λίψη θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών δεν αποτελεί διάκριση λόγω φύλου».

Η πολιτική των «θετικών ενεργειών», της «υποχρεωτικής ποσόστωσης», εφαρμόστηκε στις τελευταίες δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές με θετικά αποτελέσματα. Οι φόβοι και η κινδυνολογία ότι δεν θα υπάρξει το ικανό ποσοστό 33% γυναικών για να συμπληρωθούν τα ψυφοδέλτια, αποδείχθηκαν αβάσιμοι. Οι γυναικες συμμετέχουν ήδη σε Τ.Α. και Ν.Α. με ένα ποσοστό γύρω στο 20%.

Αυτή τη «στιγμή» τίθεται το θέμα και η προσδοκία του πώς θα πολιτευτούν οι νεοεκλεγμένες γυναίκες. Κατά πόσο θα ουσιαστικοποιήσουν την ισότητα των ομοφύλων τους. Κατά πόσο συλλογικά θα προτάξουν ζητήματα που αφορούν τον γυναικείο πληθυσμό, θα ξεπεράσουν τις αναστολές τους, θα εκφράσουν ένα γυναικείο λόγο, ουσιαστικό και διαφορετικό. Είναι αυτές που καλούνται να διευρύνουν και να εμπλουτίσουν την έννοια της πολιτικής. Να προτείνουν νέες θεματικές, να θέσουν νέους στόχους για να λειτουργήσουν όλες οι γυναίκες ως πολιτικά υποκείμενα σε μια πραγματική και έμφυλη Δημοκρατία της Ισότητας.

▲ Η Ελένη Νεγρεπόντη, μετέπεια Ουράνη, περιοσότερο γνωστή με το λογοτεχνικό ψευδώνυμο Αλκης Θρύλος, ενώ εκφωνεί λόγο σε εκδήλωση με μικτό ακροατήριο. Βριοκόμαστε στο 1924, όταν ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας υπέβαλε στη Βουλή υπόμνημα, διεκδικώντας, με ένα δεκάλογο επιχειρημάτων, τη γυναικεία φήφο. Στην πρώτη σειρά διακρίνεται η μαχητική Καλλιρρόη Παρρέν (φωτ.: Π. Πονλίδης, Αρχείο ΕΡΤ).

Της Αγγελικας Ψαρρα

Ιστορικού, δημοσιογράφου

Το ανέφικτο «ξεσκλάβωμα»

ΣΤΑ 1920, σημαντικές μερίδες του ελληνικού γυναικείου κινήματος έκριναν ότι έφτασε πια η ώρα να διατυπώσουν ροτά και να διεκδικήσουν πειστικά το δικαίωμα των γυναικών να συμμετάσχουν με την ψήφο τους στην πολιτική ζωή του τόπου. Το αίτημα δεν ακουγόταν ασφαλώς για πρώτη φορά, ωστόσο οι γυναίκες που συμμετείχαν στο λεγόμενο πρώτο κύμα της εγχώριας γυναικείας αμφισβήτησης είχαν αποφύγει έως τότε να το συμπεριλάβουν στις άμεσες προτεραιότητές τους, επιλέγοντας να ρίξουν το βάρος της δραστηριότητάς τους στα θέματα της εκπαίδευσης και της εργασίας των ομοφύλων τους.

Εύγλωττη υπήρξε στο ζήτημα αυτό η στάση της Καλλιρρόης Παρρέν, εκδότριας της *Εφημερίδος των Κυριών* (1887-1917) και ιδρύτριας ορισμένων από τις πλέον δραστήριες γυναικείες οργανώσεις του φθίνοντος 19ου και

◀ **Η Καλλιρόη Παρρέν, ιδρύτρια μερικών από τις πιο δραστήριες γυναικείες οργανώσεις στα τέλη των 19ου και αρχές των 20ού αι. Το όνομά της οντότεληκε με τις πρώτισσες αγώνες για τη χειραφέθηση της γυναικείας στη χώρα μας. Πάνω, το φέλλο αριθμ. 1 της «Εφημερίδος των Κυριών», με ημερομηνία έκδοσης 8 Μαρτίου 1887 και πράξη 3.000 αντιτύπων, που έγιναν ανάρπαστα. Με εκδότρια την Κ. Παρρέν, που υπέγραψε ως Είνα Πρέναρ και οντάτακες μόνο γυναικείες, η εφημερίδα κυκλοφορούσε έως το 1917.**

του αρχόμενου 20ού αιώνα (Ενωσιών των Ελληνίδων, Λύκειον των Ελληνίδων κ.ά.): την ίδια στιγμή που έκρινε τη γυναικεία ψήφο «άκαιρη» για τα ελληνικά κοινωνικά συμφραζόμενα, η Παρρέν φρόντιζε να ενημερώνει συστηματικά τις αναγνώστριες της Εφημερίδος των Κυριών σχετικά με τις προόδους που σημειώναν στο θέμα οι γυναίκες άλλων χωρών, αλλά και να αναλύει τους λόγους για τους οποίους η μελλοντική «πολιτική χειραφέτηση» των Ελληνίδων θα απέβαινε ευεργετική για την πολιτική ζωή της χώρας.

Δεν θα πάταν παρακινδυνευμένο να αποδώσουμε τη θέση αυτή στη γνώριμη τακτική της Καλλιρρόης Παρρέν να μη διεκδικεί «ανώριμα» αιτήματα, ικανά να προκαλέσουν κοινωνικό «σκάνδαλο». Εποι, όταν το 1895 αρχίζει δειλά να συζητά από την Εφημερίδα των Κυριών την «αρμοδιότητα» των γυναικών να συμμετάσχουν στην εκλογή των δημοτικών τους αρχόντων, σπεύδει να αιτιολογήσει την πρότασή της εικονογραφώντας τον Δήμο ως ένα διευρυμένο νοικοκυριό, στο οποίο οι γυναίκες οφείλουν να

συνεισφέρουν τις «ιδιαίτερες» δεξιότητες του φύλου τους. Την αρνητική στάση της για τη (βουλευτική) γυναικεία ψήφο θα διατηρούσε η Καλλιρόη Παρρέν για πολλά χρόνια, όσο κι αν κάποια σποραδικά ξεσπάσματά της πρόδιδαν τη βασανιστική αρμόδια που την ταλάνιζε: «Είχα αφόσει την ψυχήν και την φαντασίαν μου να πλανώνται εις ονειρώδεις κόσμους κοινοβουλευτικής ενέργειας και δράσεως», σημείωνε η γυναικεία ψήφος στην επίσκεψή της στην Ελληνική Βουλή.¹

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1910, οι πρωτεργάτριες της γυναικείας κίνησης επεξεργάζονται την άποψη ότι, εκ των πραγμάτων αμέτοχες στις κομματικές έριδες, οι γυναίκες έχουν τη δύναμη να εξυγιάνουν το (πατριαρχικό) πολιτικό σύστημα και να θέσουν τις αρετές του φύλου τους στην υπηρεσία του Μεγάλου Πόλε-

μετατροπή ωστόσο των «γυναικειών» αυτών ιδιοτήτων σε μηχανισμό εισαγωγής των γυναικών στην πολιτική εμφάνιζε την ιδιότητα του πολίτη όχι ως ατομικό τους δικαίωμα αλλά ως συλλογική υποχρέωσή τους.

Είναι βέβαιο ότι ο λόγος αυτός που, επιχειρώντας να ματαιώσει τον αποκλεισμό των γυναικών από τη σφαίρα της πολιτικής, πρότεινε την πολιτική τους ένταξην βάσει κάποιων φυσικών ιδιαίτερων

αιτιεροτήτων του φύλου τους, εμπεριέχει ήδη τους νέους αποκλεισμούς που οι γυναίκες θα είχαν στο εξής να αντιμετωπίσουν. Μολαταύτα, η συσχέτιση των μπτρικών τους έργων με την υποτιθέμενη φιλειρηνική τους φύση, τις διευκόλυνε να διεκδικήσουν την ψήφο πουστριζούντας την θέση της γυναικείας πουτριάς, η οποία θα ήταν η μόνη της πολιτικής της Αντιπροσώπου, ήταν η μόνη της πολιτικής, ήδη της οικογένειας πρέσβει της πρωτείας.

μο να εγγυηθούν την επιβίωση της ανθρωπότητας.²

Αγώνες για τη «χειραφέτηση»

Οπις πόδη αναφέρθηκε, στα 1920 το ζήτημα της γυναικείας ψήφου αποκτά πρωτόγνωρη επικαιρότητα. Τη χρονιά αυτή ιδρύεται ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναικας (στο εξής: Σύνδεσμος), το σημαντικότερο μεσοπολεμικό γυναικείο σωματείο, το οποίο σύντομα θα αναδείκνυε την κατάκτηση πολιτικών δικαιωμάτων σε κεντρικό φεμινιστικό αίτημα των καιρών. Είχε προηγηθεί η κατάθεση στη Βουλή νομοσχεδίου για την ισοπολιτεία των γυναικών από τον Θ. Τυπάλδο-Μπασιά (Δεκέμβριος 1919) και θα ακολουθούσε η θετική τοποθέτηση του αρχηγού του Λαϊκού Κόμματος Δ. Γούναρη (Οκτώβριος 1920) και η πρώτη σχετική συζήτηση στη Γ' Συντακτική Εθνοσυνέλευση (Μάιος-Ιούνιος 1922). Το αίτημα για «παροχή ισοπολιτείας των φύλων εις τα Αστικά και Πολιτικά αυτών δι-

Η γυναικεία ψήφος στην Ελλάδα την εποχή του Μεσοπολέμου

▲ Αθήνα, 1926. Φεμινίστριες έξω από το Πανεπιστήμιο, υποστηρίζομένες από άνδρες, διαμαρτύρονται για τα μέτρα της δικτατορίας Παγκάλον και ζητούν ίσα δικαιώματα και αμοιβή στην εργασία, οικογενειακά επιδόματα κ.ά. Να υπενθυμίσουμε ότι ο Πάγκαλος έμεινε στην ιστορία για την εμμονή του με το μήκος της γυναικείας φούστας, το οποίο επέβαλε να είναι κάτω από το γόνατο (φωτ.: ΙΙ. Ποντίδης, Αρχείο EPT).

καιώματα» θα υιοθετούσε εξάλλου και το «Πρώτον Γυναικείον Συνέδριον» που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το 1921 με πρωτοβουλία της Καλλιρρόης Παρρέν και του Λυκείου των Ελληνίδων (Ελληνίς Α/3, 1921).

Χάρη στις επεξεργασίες και τη συστηματική δραστηριότητα της πρώτης γενιάς φεμινιστριών που πλαισίωσαν τον Σύνδεσμο (Αύρα Θεοδωροπούλου, Μαρία Σβάλου, Άλκη Θρύλος, Ρόζα Ιμβριώτη κ.ά.), πικάκτηση της ψήφου εμφανίζεται στις αρχές της δεκαετίας του '20 ως βασικός στρατηγικός στόχος του γυναικείου κινήματος, γεγονός που αποτυπώνεται με εξαιρετική σαφήνεια στη γλώσσα της εποχής. Οι τυχερές ομόφυλές τους που διέθεταν ήδη το ποθητό δικαίωμα αποκαλούνταν από τις Ελληνίδες φεμινίστριες κειραφετημένες, ενώ η στέρηση της ψήφου καρακτηρίζόταν ευθέως σκλαβιά, κατάσταση που καθιστούσε αναπότρεπτο τον αγώνα για το ξεσκλάβωμα του γυναικείου φύλου.

Οταν, λοιπόν, ο Σύνδεσμος αποφάσισε στα 1924 να συγκεντρώσει υπογραφές και να υποβάλει υπόμνημα στη Βουλή διεκδικώντας την ψήφο, είχε ήδη κατασταλάξει σε ένα «δεκάλογο» επιχειρημάτων, ο οποίος συνόψιζε τους λόγους για τους οποίους

έπρεπε να επιτραπεί επιτέλους στις γυναίκες να ψηφίζουν. Αξίζει να τον παραθέσουμε:

- Γιατί αφού οι γυναίκες έχουν τις υποχρεώσεις του πολίτη, είναι δίκαιο να διαθέτουν και τα δικαιώματά του.
- Γιατί με την εργασία τους πλουτίζουν τη χώρα.
- Γιατί προσφέρουν τα παιδιά τους στην πατρίδα.
- Για να πολεμήσουν αποτελεσματικά την αγραμματοσύνη.
- Για να διορθώσουν τη νομοθεσία σε ό,τι τις αδικεί.
- Για να καλυτερεύσουν τις συνθήκες της ζωής των παιδιών τους.
- Για να πολεμήσουν τη σωματεμπορία.
- Για να πληρώνεται η εργασία τους όμοια με των ανδρών.
- Γιατί η ευθύνη που θα έχουν με την ψήφο θα τις ανυψώσει πθικά.
- Γιατί σε ένα αληθινά ελεύθερο πολίτευμα πρέπει το νομοθετικό σώμα να αντιπροσωπεύει τη θέληση όλου του λαού, ανδρών και γυναικών (Ο Αγώνας της Γυναικας Α/8, 1924).

Εναρμονισμένα με τις ισονομιστικές επαγγελίες του μεσοπολεμικού φιλελευθερισμού και, ταυτόχρονα, σαφώς επηρεασμένα από ορισμένες παραδοχές της παλαιότερης γυναικείας κίνησης, τα επιχειρήματα αυτά θα αποτελέσουν τον κορμό της νέας φεμινιστικής διεκδίκησης.

To 1925, οι σημαντικότερες γυναικείες οργανώσεις της εποχής (κυρίως ο Σύνδεσμος και το μετριοπαθέστερό του, ομοσπονδιακής δομής, Εθνικό Συμβούλιο) εντείνουν τη σχετική δραστηριοποίησή τους με πυκνή αρθρογραφία, ψηφίσματα και υπομνήματα, ενώ εβδομάδινα βουλευτές (Αλ. Παπαναστασίου, Γ. Παπανδρέου, Γ. Καφαντάρης κ.ά.) προτείνουν τη χορήγηση στις γυναίκες της δημοτικής ψήφου με περιορισμούς. Η επιβολή της δικτατορίας του Παγκάλου ματαιώνει τη συζήτηση, αλλά λίγο αργότερα την ίδια χρονιά η Κοινοβουλευτική Επιτροπή για την επεξεργασία του Συντάγματος αποφαίνεται ότι μετά το 1927 με απλό κυβερνητικό διάταγμα οι Ελληνίδες που συμπλήρωσαν τα τριάντα και γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση θα μπορέσουν να ψηφίσουν στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές. Η Οικουμενική Κυβέρνηση, ωστόσο, που διαδέχεται τη δικτατορία αρνείται να προ-

χωρίσει στην έκδοση του απαραίτητου διατάγματος.

Εχοντας πλέον δεδομένη την ἀρνηση των πολιτικών -ακόμη και εκείνων που θεωρούσαν συμμάχους τους- να τις υποστηρίζουν, οι φεμινιστριες αποφασίζουν να δοκιμάσουν ως μέσο πίεσης τις δημόσιες συγκεντρώσεις, εγκαινιάζοντας έτσι μια νεωτερική για τα ελληνικά δεδομένα πολιτική πρακτική. Η πρώτη εκδήλωση για την ψήφο πραγματοποιείται με πρωτοβουλία του Συνδέσμου στο θέατρο «Απόλλων» στις 18 Μαρτίου 1928. Θα συμμετάσχουν πενήντα τρεις γυναικείες και μικτές οργανώσεις και πέντε ομοσπονδίες. Υστερα από μια άκαρπη επίσκεψη στον πρωθυπουργό Βενιζέλο τον Ιανουάριο του 1929, τα γυναικεία σωματεία προχωρούν στην προετοιμασία της δεύτερης μεγάλης δημόσιας συγκέντρωσης τους, τη φορά αυτή στο θέατρο «Κεντρικόν». Η δεύτερη εκδήλωση θα χαρακτηριστεί από τις εφημερίδες της εποχής σαφώς πιο μαζική από την πρώτη.

Δικογνωμίες και απογοντεύσεις

Στο σημείο αυτό αξίζει να διευκρινιστεί ότι, παρά την κοινή δράση τους, οι μεσοπολεμικές γυναικείες οργανώσεις εξέφρασαν κατά καιρούς διαφορετικές απόψεις ως προς την τακτική που όφειλαν να ακολουθήσουν στον αγώνα τους για την κατάκτηση της ψήφου. Το 1921, για παράδειγμα, η σοσιαλιστρια Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού υποστήριζε από τις στάλες της συντηρητικής Ελληνίδος, οργάνου του Εθνικού Συμβουλίου, ότι οι γυναικες δεν πρέπει να σπεύσουν να διεκδικήσουν πολιτικά δικαιώματα, καθώς το χαμπλό μορφωτικό επίπεδο των Ελληνίδων θα ευνοούσε δίκιας αμφιβολία τα δεξιά αστικά κόμματα. Την ίδια εποχή, ο Σύνδεσμος θα κατηγοροθεί συχνά από τα μετριοπαθέστερα σωματεία για τη «βιασύνη» του, ενώ προ το τέλος της δεκαετίας (1929-30) θα δεχθεί επίθεση από τα «αριστερά» (τον Σοσιαλιστικό Ομίλο Γυναικών και την Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού) για την προθυμία του να συζητήσει την παροχή της ψήφου με περιορισμούς. Εξίσου σκληρή κριτική θα ασκηθεί στις φεμινιστριες του Συνδέσμου και από το ΚΚΕ, το οποίο, αν και περιέλαβε εξαρχίς την αίτημα της ψήφου των γυναικών στο πρόγραμμά του, δεν έχανε ευκαιρία να το υπονομεύσει, καταγγέλλοντάς το ως «κοινοβουλευτική αυταπάτη» των γυναικών της εγκώριας κεφαλαιοκρατίας.

Οπως και να έχει, στις 30 Ιανουαρίου 1930 υπογράφεται το διάταγμα για τη δημοτική ψήφο με τους δύο σημαντικούς περιορισμούς της πλικίας και της μόρφωσης. Η εξέλιξη κρίνεται από τις ενδιαφερόμενες απογοντευτική, ωστόσο τα πλέον δραστήρια μέλη του Συνδέσμου και του Εθνικού Συμβουλίου αποφασίζουν να εργαστούν από κοινού προκειμένου να πείσουν τις γυναικες να

εγγραφούν στους εκλογικούς καταλόγους. Τα αποτελέσματα αποδεικνύονται πενιχρά: στις αναπληρωματικές εκλογές της Θεσσαλονίκης (Δεκέμβριος 1930) ψηφίζουν 240 γυναικες και σε εκείνες της Σάμου (Μάρτιος 1931) περί τις 400. Στη συνέχεια, Σύνδεσμος και Εθνικό Συμβούλιο συγκροτούν το 1933 και επί πρωθυπουργίας Π. Τσαλδάρη την Επιτροπή Γυναικών με στόχο την κατάκτηση και του δικαιώματος του εκλέγεσθαι στις δημοτικές εκλογές. Η πρωτοβουλία τους συναντά την αδιαφορία ή/και το χλευασμό του πολιτικού κόσμου και το σχετικό νομοσχέδιο απορρίπτεται τόσο από την Κοινοβουλευτική Επιτροπή όσο και από το Πρωτοδικείο Αθηνών. Μόνο το Πρωτοδικείο Σερρών εγκρίνει την υποψηφιότητα των γυναικών, αλλά και οι τέσσερις Σερραίες υποψήφιες αποτυχάνουν να εκλεγούν. Ακολουθεί η αυτοδιάλυση της Επιτροπής Γυναικών Εκλογέων και η ρήξη μεταξύ Συνδέσμου και Εθνικού Συμβουλίου, το οποίο, επρεασμένο από το ζηφέρο κλίμα της εποχής, γλιστρά σε όλο και πιο συντηρητικές θέσεις και εγκαταλείπει σταδιακά το αίτημα της ψήφου, αφήνοντάς το «εις την φροντίδα των σωματείων εκείνων που το έχουν ως κεφαλαιώδες, ως κύριον πρόγραμμά τους» (Ελληνίς ΙΕ/8, 1935).

Στο ελάχιστο χρονικό διάστημα που μεσολαβεί ώς την επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά, οι βασικές μεσοπολεμικές γυναικείες οργανώσεις, ακόμη και ο ίδιος ο Σύνδεσμος, θα υποσκελιστούν σε μεγάλο βαθμό από τις νέες, αντιφασιστικές κατά κύριο λόγο, γυναικείες συσπειρώσεις: την Πανελλήνια Επιτροπή κατά του Πολέμου και του Φασισμού (1934), τη Γυναικεία Επιτροπή Συνεργαζομένων Οργανώσεων (1935) και το Σύλλογο Εργαζομένων Γυναικών (1935). Η συνεργασία των ριζοσπαστικότερων στελεχών του Συνδέσμου με τις κομμουνιστριες στο πλαίσιο των νέων λαϊκομετωπικών συμμαχιών οδηγεί σε δεύτερη μοίρα τα παλαιότερα φεμινιστικά αιτήματα, προβάλλοντας ως επιτακτική πολιτική προτεραιότητα των γυναικών την κοινή στράτευσή τους με τους άνδρες στον αγώνα για την αποτροπή του πολέμου και του φασισμού. Στις παραμονές της 4ης Αυγούστου, η ψήφος έχει κάσει πια την αιγλή και τη δυναμική της, οπότε και τη συμβολική της σημασία: στο εξής θα συρρικνωθεί σε ένα από τα πολλά αιτήματα που απαριθμούν στις συγκεντρώσεις τους και στα υπομνήματά τους οι γυναικες της εποχής, αιτήματα που ξεκινούν από την ειρήνη και τον αφοπλισμό για να καταλήξουν στην ελευθερία του συνδικαλισμού και την ισότητα στην εργασία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Εφημερίς των Κυριών ΙΣΤ/729, 15 Δεκεμβρίου 1902.
2. Βλ. ενδεικτικά: Κ. Παρρέν, «Αι γυναικες μετά τον πόλεμον», «Εφημερίς των Κυριών» 30/1097, 1917, σ. 3297-3298.

▲ Εκδόσεις των «Συνδέσμον για τα Δικαιώματα της Γυναίκας» στα χρόνια των Μεσοπολέμων. Συγγραφείς είναι η Μαρία Μ. Νεγρεπόνη, η Αίρα Θεοδωροπούλον και η Μαρία Σβόλον, δυναμικές μορφές της πρώτης γενιάς φεμινιστριών που πλαισίωναν τον Σύνδεσμο.

Η γυναικεία ψήφος

► Τον Απρίλιο του 1944, οι Ελληνίδες γυναίκες καλούνται μαζί με τους άντρες να εκλέξουν το Εθνικό Συμβούλιο της Ελεύθερης Ελλάδας. Η ΠΕΕΑ, απιολγώντας την απόφασή της να καταργήσει τις αναχρονιστικές αντιλήψεις στο θέμα αυτό, κατοχρώντας ίσα πολιτικά δικαιώματα σε γυναίκες και άντρες, τόνιζε: «Άλλωστε, από τον καιρό της Αλβανίας και καθ' όλη τη διάρκεια της Καιοχίας, οι γυναίκες της Ελλάδας πήραν κατά τρόπο ενεργό μέρος στον αγώνα εναντίον των φασιστών, όσοτε κέρδισαν μονάχες το δικαίωμα να έχουν γνώμη και να διαχειρίζονται τα κοινά». Φωτογραφία του Σπύρου Μελετζή.

Της ΜΑΡΙΑΣ ΡΕΠΟΥΣΗ

Επ. Καθηγήτριας ΑΠΘ

ΤΑ XΡΟΝΙΑ που ακολουθούν το δυναμικό κίνημα του Μεσοπολέμου για την αναγνώριση του δικαιώματος της ψήφου των γυναικών είναι χρόνια δύσκολα. Για τον κόσμο ολόκληρο και για τη χώρα μας. Είναι, όμως, και χρόνια μεστά για πολλές υποθέσεις, μεταξύ των οποίων και εκείνη των πολιτικών δικαιωμάτων

των γυναικών. Στο διάστημα αυτό ολοκληρώνεται η αργή πορεία της καθολικής ψηφοφορίας στην Ελλάδα, με την αναγνώριση του εκλογικού δικαιώματος των γυναικών. Τον Μάιο του 1952, το ελληνικό Κοινοβούλιο ψηφίζει το νόμο 2159/1952 που εκχωρεί στις γυναίκες ίσα δικαιώματα με τους άνδρες να εκλέγουν και να εκλέγονται στα αιρετά πολιτικά αξιώματα. Αν και για τις εκλογές της 16ης Νοεμβρίου 1952, το δικαίωμα αυτό έχει ανασταλεί δύο μίνιες πριν με το νόμο 2228, π πολυπόθητη γυναικεία ψή-

φος οδεύει προς τις κάλπες. Οι γυναίκες ψηφίζουν τελικά στις αναπληρωματικές εκλογές της Θεσσαλονίκης το 1953 και συνολικά στην επικράτεια το 1956.

As πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή.

Τα χρόνια της αβεβαιότητας 1932-1936

Η υποχώρηση των δημοκρατικών ιδεών, η εγκαθιδρυση φασιστικών

καθεστώτων και η απειλή του πολέμου σκιάζουν τα πολιτικά πράγματα και μεταστρέφουν τις πολιτικές προτιμήσεις. Η νέα πραγματικότητα και οι πολιτικές προτεραιότητες που την προσδιορίζουν, επηρεάζουν και τη συλλογικότητα των γυναικών που αγωνίζονται για τα πολιτικά δικαιώματα με αιχμή την κατάκτηση της ψήφου. Η προηγούμενη ενότητα των γυναικείων συλλόγων κατακερματίζεται και στη θέση της εμφανίζονται δύο στρατόπεδα: οι συντηρητικές και οι προοδευτικές φεμινίστριες. Ο αντι-

οδεύει προς την κάλπη

φασιστικός και αντιπολεμικός αγώνας αποτελεί την τομή τους. Οι πρώτες εκφράζονται από το Εθνικό Μέτωπο των Ελληνίδων (ΕΣΕ), που αντιθέτα από άλλες γυναικείες οργανώσεις επίζει και στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας. Οι δεύτερες -ανάμεσα στις οποίες και οι γυναικες του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναικας που είχαν κρατήσει την πρωτοβουλία των κινήσεων υπέρ της ψήφου των γυναικών από το 1924 και εξής- συσπειρώνονται ή συνασπίζονται σε ένα ευρύ αντιφασιστικό μέτωπο. Στο εσωτερικό αυτού του μετώπου τα πολιτικά δικαιώματα των γυναικών αποτελούν μέρος ενός διεκδικητικού πλαισίου αφενός γυναικείων αιτημάτων, αφετέρου γενικών διεκδικήσεων για τον αφοπλισμό και την ειρήνη στον κόσμο.

Η ψήφος των γυναικών αναμένει την ώρα της, που δεν λέει να φθάσει. Ο, τι έχει παραχωρηθεί με το Διάταγμα του Φεβρουαρίου του 1930, αφορά στο δικαίωμα του δημοτικού και κοινοτικού εκλέγειν του 9,65% του ενήλικου γυναικείου πληθυσμού της χώρας, ποσοστό που γίνεται στην πράξη μικρότερο σε συνθήκες έντονης κοινωνικής αντιδραστικής και χλευασμού. Εως την 4η Αυγούστου του 1936, «οι ψηφοφόρες κυρίες» ασκούν το δικαίωμα που τους έχει εκχωρήσει ο νόμος στις αναπληρωματικές εκλογές της Θεσσαλονίκης, το Δεκέμβριο του 1930, της Σάμου, τον Μάρτιο του 1931 και στις δημοτικές εκλογές του 1934. Η αρχή έχει γίνει και διεκδικείται πιο συνέχειά της.

Τα δύσκολα χρόνια 1936 - 1947

Η μεταξική δικτατορία αναστέλλει τις εξελίξεις για την κατάκτηση της ισοπολιτείας. Η δράση των περισσότερων γυναικείων οργανώσεων απαγορεύεται, και το πρότυπο της φαλαγγιτισσας απειλεί όλες τις κατακτήσεις των γυναικών. Ο δημόσιος χώρος των γυναικών αωτόσο διευρύνεται καθώς έκτακτες ανάγκες προτρέπουν στη συμμετοχή των γυναικών στη δημόσια σφαίρα ακόμα και με τους παραδοσιακούς ρόλους. Ο πόλεμος, πιο κατοχή, η αντίσταση θα καταστήσουν πολιτικά ορατές τις γυναικες και θα εμφανίσουν το παράδοξο του αποκλεισμού τους από τα πολιτικά δικαιώματα.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου ο σπόρος της ψήφου καρποφορεί στις εκλογές του Εθνικού Συμβουλίου της Ελεύθερης Ελλάδας. «Καταργούμε τις αναχρονιστικές αντιλήψεις που επικρατούσαν ώς τώρα στην Ελλάδα. Άλλωστε απ' τον καρό του πολέμου της Αλβανίας και κατά τρόπο συνεχή καθ' όλη τη διάρκεια της Κατοχής, οι γυναικες της Ελλάδας, πήραν κατά τρόπο τόσο ενεργό μέρος στον αγώνα εναντίον του φασισμού, ώστε κέρδισαν μονάχες το δικαίωμα να έχουν γνώμη και να διακειρίζονται τα κοινά», τονίζεται στην αιτιολογική έκθεση της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ). Τον Απρίλιο του 1944, άνδρες και γυναικες για πρώτη φορά χωρίς περιορισμούς καλούνται να εκλέξουν το Εθνικό Συμβούλιο των Κορυφάδων. Στους 180 εθνοσύμβουλους εκλέγονται 5 γυναικες: η Χρύσα Χατζηβασιλείου, η Καίτη Ζεύγου, η Μαρία Σβώλου, η Φωτεινή Φιλιππίδου και η Μάχη Μαυροειδή. Καμία όμως από αυτές δεν εκλέγεται στην Κυβέρνηση του Βουνού.

Το τέλος του πολέμου βρίσκει τις γυναικες πολιτικά δραστήριες και αποφασιστικές να διεκδικήσουν την καθολική ψήφο. Επιδιώκουν να δημιουργήσουν ένα μαζικό γυναικείο κίνημα. Επιλέγουν να εντάξουν τη διεκδίκηση της ψήφου των γυναικών σε ένα σύνολο αιτημάτων που έχει αναφορές τόσο στο ρόλο της μάνας και της νοικοκυράς, όσο και σε αυτόν της εργαζόμενης και της ενεργής πολιτισσας.

Τον Αύγουστο του 1945, ιδρύεται η Πανελλήνια Ενωση Γυναικών [ΠΕΓ], η πιο σημαντική και μαζική γυναικεία οργάνωση της εποχής. Ακολουθούν δεκάδες σωματεία και σύλλογοι στις συνοικίες και επαρχιακές πόλεις. Διοργανώνονται συνέδρια, μεγάλες δημόσιες συγκεντρώσεις, όπου οι γυναικείοι σύλλογοι, αριστεροί και δεξιοί συνεργάζονται για τη διεκδίκηση της ψήφου. Το 1946, ιδρύεται η Πανελλαδική Ομοσπονδία Γυναικών [ΠΟΓ] με στόχο να συντονίσει τη δράση των πρωτοβάθμιων γυναικείων συλλόγων και πρόεδρο την Αύρα Θεοδωροπούλου από τη Σύνδεσμο για τα Δικαιώματα. Την ίδια χρονιά, τον Μάιο, διοργανώνεται το Α' Πανελλαδικό Γυναικείο Συνέδριο. Παράλληλα δημιουργούνται δεσμοί επικοινωνίας με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Οι Ελληνίδες συμμετέχουν

▲ Η Μαρία Σβώλου μιλάει σε αντάρτες. Ήταν μία από τις πέντε γυναικες που εκλέχθηκαν για το Εθνικό Συμβούλιο των Κορυφάδων, τον Απρίλιο του 1945. Λαναρική εκπρόσωπος των φεμινιστικών κινήματος από τα χρόνια των Μεοοπολέμου, εξελέγη βουλευτής της ΕΔΑ (1958) και των ΠΑΜΕ (1961). Φωτογραφία του Σπύρου Μελετζή.

▲ Χρύσα Χατζηβασιλείου, Καίτη Ζεύγου, Φωτεινή Φιλιππίδου και Μάχη με την Μαρία Σβώλου, ήταν οι πέντε γυναικες που εκλέχθηκαν για το Εθνικό Συμβούλιο των Κορυφάδων, σε σύνολο 180 εθνοσύμβουλων. Καμία, όμως, δεν εκλέχθηκε στην Κυβέρνηση των Βουνού.

▲ Αθήνα, 15 Απριλίου 1951. Επειτα από ένα νεκρό διάστημα δεκαετών, οι Ελληνίδες ψηφίζουν για την ανάδειξη δημοτικών αρχώντων. Είχαν πρωτοψηφίσει, με πολλούς περιοριστικούς όρους, στις δημοτικές εκλογές του 1934. Πλήρη πολιτικά δικαιώματα θα αποκτήσουν το 1952, αλλά το εκλογικό τους δικαίωμα θα ανασταλεί για τις βουλευτικές εκλογές του ιδίου έτους. Τελικά θα ψηφίσουν στις επαναληπτικές εκλογές της Θεοσαλονίκης, με δικαίωμα τον εκλέγειν και εκλέγεσθαι, και ονονολικά στην επικράτεια το 1956.

στο Παγκόσμιο Συνέδριο Γυναικών που γίνεται στο Παρίσι, το Νοέμβριο του 1945 και συναποφασίζουν τη δημιουργία της Παγκόσμιας Δημοκρατικής Ομοσπονδίας Γυναικών. Οπως αναφέρει η σύνεδρος Φανή Σημίτη στο περιοδικό της ΠΕΓ, «Ελληνίδες, στόχος της ομοσπονδίας είναι η ειρήνη και η δημοκρατία, η προστασία της μάνας και του παιδιού και τέλος τα ίσα δικαιώματα με τον άνδρα».

Τα πέτρινα χρόνια 1947 - 1952

Ο Εμφύλιος Πόλεμος αλλάζει ριζικά το τοπίο. Η συνεργασία δεξιών και αριστερών γυναικών διακόπτεται. Οι αριστερές γυναικείες οργανώσεις κρύσσονται παράνομες. Οι νόμιμες ιδρύουν την Επιτροπή Συνεργαζόμενων Σωματείων και προσαρμόζουν τη δράση και το λόγο τους στην πολιτική των εμφυλιοπολεμικών κυβερνήσεων. Σε αυτήν την πραγματικότητα, η ψήφος των γυναικών εκτός από ασύμβατη με τη γυναικεία φύση γίνεται και ύποπτη για την αριστερή της κλίση.

Προς το τέλος του Εμφυλίου, το 1949, η κυβέρνηση σε μια προσπάθεια δημοκρατικής διόρθωσης της εικόνας της χώρας, διορίζει τη Λίνα Τσαλδάρη αντιπρόσωπο στην νεοσύστατη Επιτροπή για τη θέση της Γυναικών του ΟΗΕ. Η συμμετοχή της Ελλάδας στην επιτροπή του ΟΗΕ δημιουργεί νέα ερείσματα για την κάλυψη του δημοκρατικού ελλείμματος σε μια χώρα που βάλλεται για την κατάφωρη παραβίαση των πολιτικών δικαιωμάτων. Την ίδια χρονιά το όριο πλικίας των γυναικών για τη συμμετοχή τους στις δημοτικές εκλογές κατέρχεται στα 21 χρόνια.

Το 1951 και ενώ πραγματοποιείται στην Αθήνα η συνεδρίαση του Διεθνούς Συμβουλίου Γυναικών, το ελληνικό Κοινοβούλιο ψηφίζει με οριακή πλειοψηφία το νόμο του Θ. Σοφούλη που αναγνωρίζει πλήρως το εκλογικό δικαίωμα των γυναικών στις δημοτικές εκλογές. Οι διορθωτικές αυτές κινήσεις δεν μπορούν να καλύψουν τον πολιτικό αποκλεισμό των γυναικών. Η μνήμη της μαζικής διεκδίκησης των πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών είναι ακόμα ζωτανή. Οι γυναίκες στελέχη στο εσω-

τερικό των δεξιών και κεντρώων κομμάτων πέζουν για γυναικεία συμμετοχή στα ψηφοδέλτια. Η Ελλάδα παραμένει εκτεθειμένη με βάση τις Διεθνείς Συμβάσεις που έχει μεταπολεμικά υπογράψει. Επίκειται η υπογραφή Διεθνούς Σύμβασης της Γ.Σ. του ΟΗΕ για ισα πολιτικά δικαιώματα ανδρών και γυναικών.

Τα αποτελέσματα των δημοτικών εκλογών του 1951 έχουν επιπρόσθετα απαλλάξει τις γυναίκες από το «στίγμα» της αριστερής κλίσης. «Δόξα της Ελληνίδες!», αναφωνεί ο Σπ. Μελάς από την στήλη της Ακρόπολης. «Απέδειξαν ευθύς από την πρώτη φορά, που έκαμαν χρήσι του εκλογικού δικαιώματος, ότι είνε άξιες της εμπιστοσύνης του Εθνους».

Αξιες της εμπιστοσύνης του έθνους, οι γυναίκες κρίνονται τώρα πανηγυρικά ικανές να ψηφίσουν και στις βουλευτικές εκλογές. Εξάλλου, επιχειρηματολογεί ο Παπανούτσος, από την εφημερίδα *Το Βήμα*, «αφού ούτε το επάγγελμα στάθηκε ικανό ν' ανατρέψῃ το χαρακτήρα του φύλου της, πως θα επιφέρει αλλοίωσην η συμμετοχή στην πολιτική ζωή, που για τα 99% του πληθυσμού κάθε χώρας είναι

50 χρόνια γυναικείας ψήφου

Της Μ. ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ

Αναπλ. Καθηγήτριας
Πολιτικής Εποπτήμης, Τμήμα ΠΕΔΔ
Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΦΕΤΟΣ συμπληρώνονται πενήντα χρόνια από την κατοχύρωση της γυναικείας ψήφου στην Ελλάδα. Πενήντα χρόνια που έδειχναν ότι η κατοχή της ψήφου δεν είναι ικανή να ανατρέψει την κατωτερότητα στην κοινωνική και πολιτική θέση, να συμβάλει δηλαδή στο «ξεσκλάβωμα» των γυναικών, όπως πιστεύαν οι φεμινίστρες του Μεσοπολέμου που τη διεκδίκησαν. Οι γυναίκες, παρά την κατοχή πολιτικών δικαιωμάτων, δεν βρίσκονται σε σχέση ισοτιμίας με τους άνδρες. Το φύλο της σύγχρονης δημοκρατίας παραμένει ανδρικό.

Η προβληματική για τη δημοκρατία κατώτερη θέση των γυναικών στην ελληνική κοινωνία μπορεί να τεκμηριωθεί με πολλούς τρόπους. Σιγουρά όμως π. έντονα, εντονότερα απ' ό,τι σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ασύμμετρη συμμετοχή των φύλων σε όλες ανεξιρέτως τις δομές λήψεως αποφάσεων, πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών, αποτελεί σαφή δείκτη της κοινωνικής μειονεξίας και της περιθωριοποίησης των γυναικών. Αν ο χώρος της πολιτικής διαδικασίας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως προς την περιθωριοποίηση των γυναικών, είναι γιατί ο ανδροκρατικός χαρακτήρας πήταν και παραμένει εξαιρετικά βαρύνων στο πλαίσιο αυτό, όπου κατ' εξοχήν λαμβάνονται αποφάσεις οι οποίες αφορούν όλες και όλους.

Σήμερα τα ποσοστά γυναικών στη Βουλή και την κυβέρνηση εξακολουθούν να τοποθετούν την Ελλάδα στις τελευταίες θέσεις των χωρών-μελών της Ε.Ε. Με ευρωπαϊκό μέσο όρο 22,5% γυναικείας παρουσίας στα εθνικά Κοινοβούλια, η Ελλάδα ξεχωρίζει με 8,7%.¹ Και αν η τεράστια απόσταση από τις χώρες του ευρωπαϊκού Βορρά (π.χ. Σουηδία 44.3%, Δανία

38,3%, Φινλανδία 37%, Ολλανδία 34,7%) ενδεχομένως δεν αποτελεί έκπληξη, η Ελλάδα διαφοροποιείται ως προς το ποσοστό συμμετοχής γυναικών στο Κοινοβούλιο και από τις άλλες χώρες του Νότου: Ισπανία 27,7%, Πορτογαλία 20%, Ιταλία 11,3%. Με σημείο αναφοράς το ποσοστό συμμετοχής γυναικών στην κυβέρνηση, η Ελλάδα εμφανίζεται με 12,5%, έναντι 24,7% που είναι ο ευρωπαϊκός μέσος όρος.

Εκλογική συμπεριφορά

Οι Ελληνίδες, που απέκτησαν καθυστερημένα, σε σχέση με άλλες Ευρωπαίες, πολιτικά δικαιώματα το 1952, ακολούθησαν μέχρι το 1985 το παραδοσιακό πρότυπο της δεξιότερης απόκλισης στην ψήφο, με παράλληλη απουσία ή τουλάχιστον εξαιρετικά μικρή παρουσία σε όλες τις μορφές της θεσμοθετημένης πολιτικής συμμετοχής. Αντίστοιχα και η παρουσία

▲ Η Ελένη Σκούρα ενώ ψηφίζει στις επαναληπτικές εκλογές στη Θεσσαλονίκη, το 1953. Εκλέχθηκε με τον Ελληνικό Συνταγματαρχό τον Αλ. Παπάγον, μένοντας στην ιστορία ως η πρώτη Ελληνίδα βουλευτής (φωτ.: Συλλογή Ν. Ε. Τόλης).

◀ Η Αμαλία Φλέμιγκη, νεαρή γιατρός στην Καϊσή, ονυμάτιφη για τη δράση της στην Αντίσταση Αργοτείρα, για τον αγώνα της ενάντια στο καθεστώς των Συνταγματαρχών, ονυμάτιφη (φωτ.), απελάθηκε από την Ελλάδα και της αφαιρέθηκε η ιθαγένεια. Μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας εξελέγη τρεις φορές βουλευτής, ενώ θήτενος και ως πρόεδρος των Συνδέομον Ελληνίδων Επιστημόνων.

► Στις εκλογές του 1961, η ΕΔΑ συμμετείχε με τη μορφή συνασπισμού κομμάτων ως Πανδημοκρατικό Αγροτικό Μέτωπο Ελλάδος (ΠΑΜΕ). Στη φωτογραφία, εξώφυλλο από τρίπτυχο των ΠΑΜΕ, το οποίο οι οποίοι οποίου προεκλογικό τον αγώνα απενθύνθηκε ξεχωριστά οπις γναίκες (Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας-ΑΣΚΙ).

◀ Προεκλογική αφίσα (1981) των ΠΑΣΟΚ για την ισότητα των δύο φίλων. Οι Ελληνίδες ανταποκρίθηκαν θετικά στην καμπάνια αυτή περί ισότητας, ψηφίζοντας στις επόμενες εκλογές (1985), και για πρώτη φορά στην ελληνική εκλογική ιστορία, ελαφρώς μαζικότερα από τους άντρες, υπέρ ενός μη δεξιού κόμματος.

τους σε δομές λήψιμες πολιτικών αποφάσεων ήταν μηδαμινή. Δεν εκπλήσσει βέβαια το ότι η απόλυτη αδιαφορία του πολιτικού συστήματος απέναντι στην ανισότητα των φύλων και την κατωτερότητα στην κοινωνική θέση των γυναικών αντιμετωπίστηκε από αυτές, κατά τις πρώτες δεκαετίες, μέσω των εξαιρετικά καμπλών ποσοστών ενεργού εμπλοκής στην πολιτική διαδικασία, τα οποία και αποτελούν μία από τις εκφράσεις του κοινωνικού αποκλεισμού τους. Ως προς την εκλογική συμπεριφορά των γυναικών στην Ελλάδα, η βασική τάση που διαφαίνεται αφορά τη σύ-

γκλιση στην κατεύθυνση της ανδρικής και της γυναικείας ψήφου με ορόσημο το 1985.

Στις εκλογές του 1956, οπότε ψήφισαν για πρώτη φορά οι Ελληνίδες στο σύνολο της επικράτειας, αυτές ψήφισαν στον Δήμο Αθηναίων υπέρ της EPE κατά 13,2 μονάδες περισσότερο από τους άνδρες, ενώ στις εκλογές του 1958 ψήφισαν κατά 8,3 μονάδες περισσότερο.² Στη συνέχεια, στο σύνολο των αστικών κέντρων (όπου η απόκλιση της ψήφου ανάλογα με το φύλο είναι κατά κανόνα μεγαλύτερη απ' ότι στις αγροτικές περιοχές), οι γυναίκες υπερψήφισαν την EPE κατά

3,8 μονάδες το 1961, κατά 3,6 το 1963 και κατά 2,6 το 1964. Η διαφορά ανδρικής και γυναικείας ψήφου, με σημείο αναφοράς τη Δεξιά, είναι συνεπώς σαφώς φθίνουσα κατά την πρώτη δεκαετία της γυναικείας ψήφου.

Μετά τα δικτατορία παραπρείται νέο άνοιγμα στην ψαλίδα στις εκλογές του 1974 και του 1977 στα αστικά κέντρα, της τάξης των 5-7 μονάδων υπέρ της Ν.Δ., που μειώθηκε πάλι στις 3,1 μονάδες το 1981 και στη 1,1 μονάδα στις εκλογές του 1985. Το 1985 μάλιστα, για πρώτη φορά στην ελληνική εκλογική ιστορία, οι γυναικες ψήφισαν ελαφρώς μαζικότερα από τους άνδρες υπέρ κόμματος το οποίο δεν ανήκει στη Δεξιά. Δηλαδή, υπέρ του ΠΑΣΟΚ, ξεπληρώνοντας έτσι την «προσοχή» της οποίας έτυχαν από το κόμμα αυτό από το 1981. Η διαφορά αν και μικρή (45,9% έναντι 44,6%), εκτός από στοιχείο που συμβάλλει στην αμφισβήτηση του μύθου της «συντηρητικότερης απόκλισης» των γυναικείου εκλογικού σώματος, ήταν αξιοσημείωτη γιατί παραπρέθηκε σε όλες τις περιοχές (αστικές +1,5, ημιαστικές +1,3 και αγροτικές +0,7). Άλλα και διότι υπήρξε ενδεικτική μιας νεωτερικής τάσης της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας. Είναι φανερό ότι μαζικές κατηγορίες γυναικών προσέλαβαν την πολιτική του ΠΑΣΟΚ υπέρ της «ισότητας» ως καταφανώς θετική για την κοινωνική κατηγορία του φύλου τους, ενώ η γυναικεία υπερψήφιση του ΠΑΣΟΚ επιβεβαιώθηκε σε όλες τις μετέπειτα εκλογικές αναμετρήσεις έως σήμερα: Ανεξαρτήτως του αποτελέσματος των εκλογών, η επιλογή του ΠΑΣΟΚ είναι κάθε φορά, ελαφρώς μαζικότερη στις γυναικες απ' ό,τι στους άνδρες. Για παράδειγμα, στις δύο εκλογικές αναμετρήσεις του 1989, μεταβάλλονται μεν τα συνολικά ποσοστά των κομμάτων, αλλά η (μικρή πλέον) απόκλιση ανδρικής και γυναικείας ψήφου παραμένει σταθερή: +0,6 υπέρ των γυναικών στη Ν.Δ., +0,7 στο ΠΑΣΟΚ, -1,0 στον Συνασπισμό.³ Ενώ, είναι φανερή η σύγκλιση ανδρικής και γυναικείας ψήφου, στην Ελλάδα σήμερα δεν είναι πλέον αξιοσημείωτη η διαφορά στην ψήφο ανάλογα με το φύλο, αφού κυμαίνεται γύρω στη μία ποσοστιαία μονάδα για όλα τα κόμματα.

Παρουσία στο Κοινοβούλιο

Αν στο ερώτημα «τι έκαναν την ψήφο *tous*» οι γυναίκες, τα πενήντα αυτά χρόνια που την κατέχουν, η απάντηση είναι προφανώς όλο και περισσότερο, «περίπου ό,τι και οι άνδρες», είναι ενδιαφέρον να δούμε πώς λειτούργησε η κατοχύρωση των πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών από τη σκοπιά της παρουσίας γυναικών στο Κοινοβούλιο. Την πρώτη φορά που συμμετείχαν γυναίκες εκλογείς σε τοπική αναπληρωματική εκλογή στη Θεσσαλονίκη, τον Ιανουάριο του 1953, εκλέχτηκε η Ελένη Σκούρα, πρώτη Ελληνίδα βουλευτής.⁴ Άλλα οι

ελπίδες που γεννήθηκαν από την εκλογή αυτή γρήγορα διαψεύστηκαν. Είναι χαρακτηριστικό ότι την πρώτη περίοδο της γυναικείας ψήφου (έως τη δικτατορία του 1967), σε πέντε βουλευτικές εκλογές (1956, 1958, 1961, 1963, 1964) και ορισμένες αναπληρωματικές, μόνο δεκατρεις φορές εκλέγεται γυναίκα στο Κοινοβούλιο, όπου το πολύ τέσσερις συνυπάρχαν στην ίδια Βουλή (το 1958). Συνολικά την περίοδο αυτή οκτώ γυναίκες απέκτησαν βουλευτικό αξίωμα, πέντε από τις οποίες ανήκαν στην Αριστερά (όλες μέλη του παράνομου ΚΚΕ), δύο στη Δεξιά και μία στο Κέντρο. Η συγκεκριμένη γυναικεία «εκπροσώπηση» στη Βουλή, νομιμοποίησε περαιτέρω την αντίληψη ότι η σχέση γυναικες - πολιτική αφορά επλεκτικά ορισμένες φανατικές της Αριστεράς, ή/και κάποιες που προέρχονται από πολιτικές οικογένειες.

Στην πρώτη μεταδικτατορική Βουλή, του 1974, εκλέχτηκαν συνολικά επτά γυναικες (2,6%), τέσσερις με τη Ν.Δ., μία με την Ε.Κ.-Ν.Δ., μία με το ΠΑΣΟΚ και μία με το ΚΚΕ. Στις εκλογές του 1977 το ποσοστό γυναικών στην Βουλή αυξάνεται ελαφρώς (3,7%), ενώ, αυτήν τη φορά, τρεις ανήκουν στην Ν.Δ. μία στην ΕΔΗΚ, έναντι πέντε του ΠΑΣΟΚ και δύο του ΚΚΕ. Το 1981 διαμορφώθηκε μία σταθερή γυναικεία παρουσία (δεκατρείς γυναικες), για τρεις εκλογικές αναπετρήσεις (1981, 1985, Ιούνιος 1989) που έφτανε στο 4,3%. Τόσο το 1981, με νικηφόρο το ΠΑΣΟΚ, όσο και το 1985, όταν για πρώτη φορά στην ελληνική εκλογική ιστορία οι γυναικες ψηφίζουν μαζικότερα από τους άνδρες υπέρ κόμματος που δεν ανήκει στη Δεξιά, οκτώ γυναικες συνθέτουν τη γυναικεία παρουσία του ΠΑΣΟΚ στη Βουλή, μαζί με τρεις της Ν.Δ. και δύο της Αριστεράς το 1981, καθώς και τέσσερις και μία αντίστοιχα το 1985. Άλλα τον Ιούνιο του 1989, η γυναικεία παρουσία στη Βουλή εκπροσωπείται μόνο από τέσσερις του ΠΑΣΟΚ μαζί με επτά από τη Ν.Δ. και δύο της Αριστεράς. Στο ΠΑΣΟΚ που φθίνει, το πρώτο που μειώνεται είναι η γυναικεία εκπροσώπηση.

Αξιοσημείωτα αύξηση στον αριθμό εκλεγμένων γυναικών στη Βουλή, σημειώθηκε στις εκλογές του Νοεμβρίου 1989 (είκοσι), αλλά σύντομα μειώθηκαν στις δεκαεπτά έπειτα από ακύρωση δύο εδρών και μία παραίτηση. Στις εκλογές αυτές είναι αξιοσημείωτο ότι εκπροσωπείται για πρώτη φορά το οικολογικό κίνημα, κι αυτό γίνεται από γυναίκα, καθώς και ότι εκλέγεται για πρώτη φορά, ως μία από τις δέκα γυναίκες της Ν.Δ., η Ντ. Μπακογιάννη στη θέση του δολοφονημένου σύζυγου της, επιτυγχάνοντας μάλιστα μεγαλύτερο ποσοστό απ' ότι εκείνος στο παρελθόν.

Αύξηση

Οι εκλογές του Απριλίου του 1990 έφεραν δεκαέξι γυναικες στη Βουλή, 5,3% που αυξάνθηκε σε 6% τρία χρόνια αργότερα, όταν στις εκλογές του 1993 εξελέγησαν δεκαοκτώ γυναικες.

◀ Η σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών, υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κ. Καραμανλή, στις 14 Ιουνίου 1992. Από αριστερά, η πρόεδρος των Συνασπισμού της Αριστεράς Μ. Λαμανάκη, ο πρωθυπουργός Κ. Μητσοτάκης, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ο αρχηγός των ΠΑΣΟΚ Α. Παπανδρέου και η γενική γραμματέας του ΚΚΕ, Α. Παπαρήγα. Η ανάδειξη γυναικών στην κορυφή της ηγεοίας δύο κομμάτων καταγράφηκε ως ενδιαφέρον νεωτερικό στοιχείο της ελληνικής πολιτικής κοινωνίας της δεκαετίας του '90 (φωτ.: Λ. Αργυρόπουλος).

Με τον θάνατο της Μ. Μερκούρη, και την κατάληψη δύο εδρών που είχαν κενωθεί, από γυναίκες βουλευτές, έγιναν δεκαεννέα: οκτώ στο ΠΑΣΟΚ και οκτώ στην Ν.Δ., δύο στην ΠΟΛΑΝ και μία στην παραδοσιακή Αριστερά. Λίγο πριν από τέλος της περιόδου και άλλη γυναίκα (Ν.Δ.), κατέλαβε κενωθείσα έδρα. Αξίζει να υπενθυμίσουμε ως ενδιαφέρον νεωτερικό στοιχείο της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας της δεκαετίας του '90, ότι την άνοιξη του '91 επικεφαλής κομματικών σχηματισμών της Αριστεράς είναι δύο γυναίκες. Αν η μακροπρόσευση της μιας δεν σχετίζεται με το φύλο (παρά τη σεξιτική υποδοχή που της επιφύλαξε ο Τύπος), είναι θεμιτή η υπόθεση ότι το αντίθετο ισχύει όσον αφορά την πορεία της δεύτερης, σημαντικής προσωπικότητας της Αριστεράς, με φεμινιστικές ανησυχίες. Η εικόνα της Βουλής του 1996 δεν διαφέρει από την προηγούμενη, ως προς τον αριθμό των γυναικών, αφού και πάλι 6,3% είναι γυναίκες. Άλλα τώρα πρόκειται για επτά γυναίκες στο ΠΑΣΟΚ, έξι στην Ν.Δ., τρεις στον Συνασπισμό, δύο στο ΚΚΕ και μία στο ΔΗΚΚΙ.

Σημαντική αριθμητική αύξηση σημειώθηκε στις εκλογές του 2000, όποτε εκλέχτηκαν τρίαντα μία γυναίκες. Για πρώτη φορά, η εκλογή γυναικών ξεπέρασε το μονοψήφιο ποσοστό και έφτασε στο 10,3%. Τελικά, αφού έπειτα από ενστάσεις στο Εκλογοδικείο έχασαν την έδρα τους πέντε εκλεγμένες του ΠΑΣΟΚ, ο σχετικός αριθμός παγώθηκε στις είκοσι έξι. Από αυτές, δώδεκα ανήκουν στο ΠΑΣΟΚ, δέκα στην Ν.Δ., δύο στο ΚΚΕ και δύο στον Συνασπισμό. Συνολικά, στη Βουλή του 2000, δεκαεπτά γυναίκες (συμπεριλαμβανομένων και των πέντε των

οποίων ακυρώθηκε η εκλογή), εκλέχτηκαν για πρώτη φορά. Ετσι σε σύνολο είκοσι έξι γυναικών στην παρούσα Βουλή, στις οποίες περιλαμβάνονται και ορισμένες εξαιρετικά σημαντικές πολιτικές προσωπικότητες απ' όλο το πολιτικό φάσμα, υπάρχουν και δώδεκα νεοκλεγμένες.

Στην Ευρωβουλή το ποσοστό γυναικών είναι σήμερα υψηλότερο, αφού οι γυναίκες αποτελούν το 16% της ελληνικής αντιπροσωπείας, ενώ αξίζει να υπενθυμίσουμε ότι στις ευρωεκλογές του 1994 (ΠΟΛΑΝ) και του 1999 (Ν.Δ.) δύο γυναίκες υπήρχαν επικεφαλής ψηφοδελτίων.

Αν στοχεύουμε στη δημοκρατία

Αυτό που δείχνει ο παραπάνω απολογισμός είναι ότι, σε διάστημα πενήντα χρόνων από την κατοχύρωση των πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών, έχουν εκλεγεί μόνο 79 γυναίκες στην ελληνική Βουλή. Η πολιτική αυτή περιθωριοποίηση αποτελεί μία από τις εκφράσεις της ουσιώδους κοινωνικής κατωτερότητας των γυναικών, είναι αντανάκλαση της κοινωνικής υποτέλειας τους και υποδηλώνει την αναγκαιότητα ουσιαστικών παρεμβάσεων, ώστε να διαμορφωθεί μια κοινωνία στην οποία το φύλο δεν θα προκαθορίζει τη θέση των υποκειμένων σε μια δεδομένη ιεραρχία. Συνε-

πώς, ενώ οι αριθμοί προφανώς ενοχλούν, με την έννοια ότι δείχνουν πως η λειτουργία της δημοκρατίας παρουσιάζει σοβαρά προβλήματα λόγω της κοινωνικής ανισότητας των φύλων, οι θεραπεία της ανισοκατανομής της πολιτικής εξουσίας ανάλογα

με το φύλο δεν επιτυγχάνεται με παρέμβαση μόνο στο επίπεδό τους. Γιατί είναι προβληματική η σχέση της δημοκρατίας με το σύστημα σχέσεων των φύλων, και όχι «απλώς» με τις γυναίκες. Δεν αρκεί, δηλαδή, η θεσμοθέτηση μέτρων που στοχεύουν άμεσα στην αύξηση της παρουσίας γυναι-

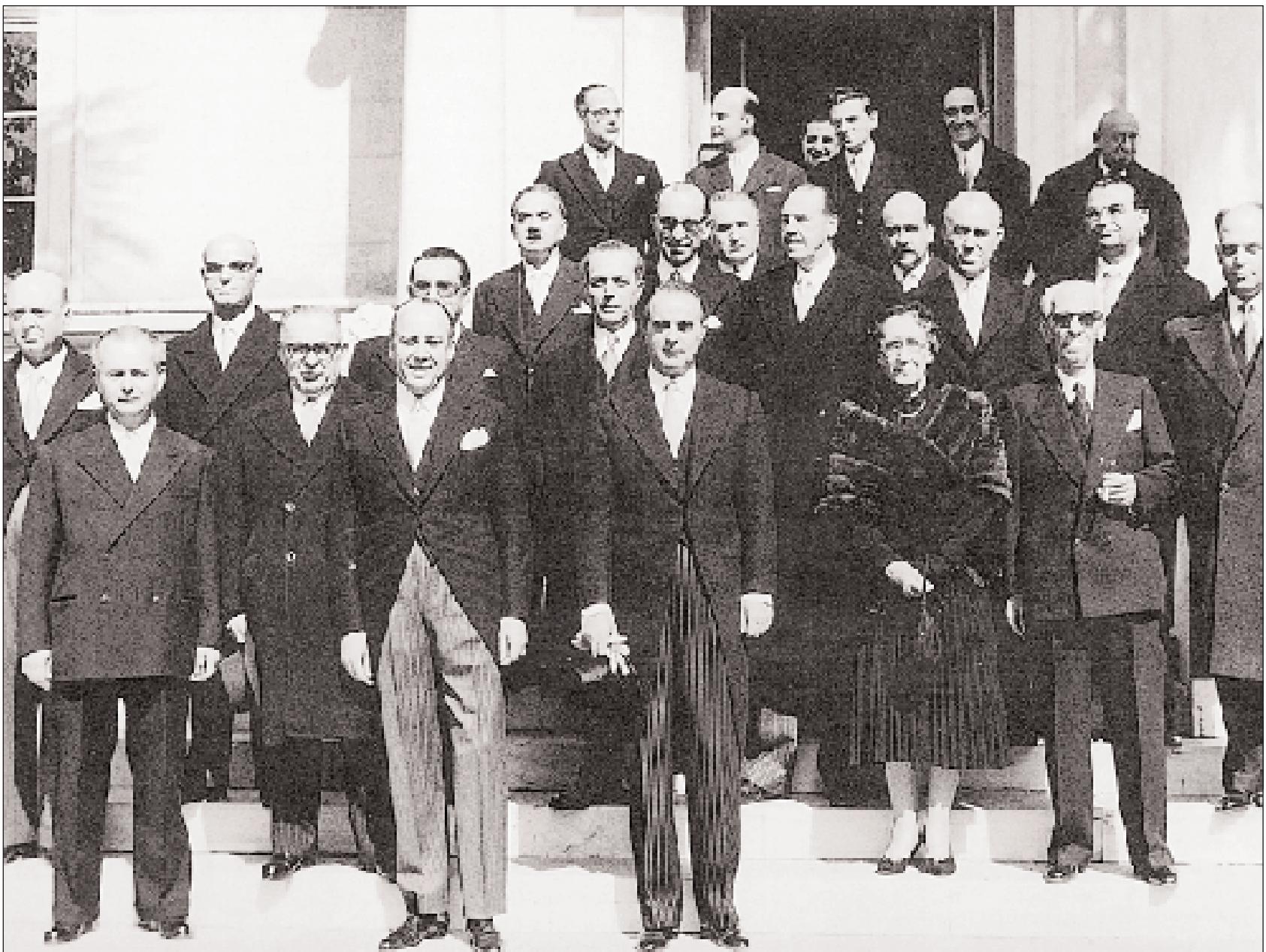
κών στις δομές λόγω της αποφάσεων. Οπως δεν άρκεσε η κατοχύρωση της γυναικείας ψήφου για την αναγών των γυναικών σε ισότιμους πολίτες με τους άνδρες, γιατί όπως φαίνεται η «ισότητα», που νομικά προβλέπεται, δομικά εμποδίζεται. Και είναι βέβαια αδύνατον ένα και το αυτό υποκείμενο να είναι ελεύθερος πολίτης της δημοκρατίας (να κάνει δηλαδή ισότιμη με τους άλλους και ελεύθερα χρήσιται των πολιτικών δικαιωμάτων του) και συγχρόνως να είναι γυναίκα οικονομικά εξαρτημένη, που αναλώνεται πρωτίστως στη φροντίδα και την προσφορά προς τους άλλους, υποβιβάζοντας τις δικές της επιθυμίες και βιώνοντας καθημερινά την έννοια του «γυναικείου» ως σύμφωνο με το απαξιωμένο και το υποδεέστερο.

Η μειονεξία που ενυπάρχει στο φυλετικό πρόστιμο που καθορίζει γυναικες δεν είναι δυνατόν να συνυπάρξει

με την ουσιαστική κατοχή της ιδιότητας του πολίτη. Κάτι που αφενός εικονογραφεί το ανέφικτο του να αναχθούν οι γυναίκες σε ουσιαστικά ισότιμους με τους άνδρες πολίτες, αν εξακολουθεί να νομιμοποιείται η αντίληψη του φιλελευθερισμού, ότι άλλο είναι ο ιδιωτικός χώρος των (βαθύτατα ανίσων) σχέσεων γυναικών και ανδρών, και άλλο ο δημόσιος των ισότιμων πολιτών, και αφετέρου ενισχύεται την υπόθεση ότι οι όποιες αλλαγές στην ιδιότητα του πολίτη για να είναι ουσιαστικές προϋποθέτουν την αναδιαπραγμάτευση της έννοιας του υποκειμένου ως έμφυλου. Και είναι σίγουρο ότι η ιδιότητα του πολίτη σήμερα που η δημοκρατία έχει θριαμβεύσει ως σύστημα διακυβέρνησης στο μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη, επιβάλλει περισσότερο από ποτέ αλλαγές με σημείο αναφοράς το φύλο των φορέων της (και όχι μόνο αυτό βέβαια), ιδιαίτερα αν στοχεύουμε στη δημοκρατία και ως τρόπο ζωής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- Τα στοιχεία είναι της άνοιξης του 2001 και προέρχονται από το European Database «Women in Decision-Making».
- Η. Νικολακόπουλος, «Η καχεκτική Δημοκρατία: Κόμματα και εκπομπές 1946-1967», εκδ. Πατάνης, Αθήνα 2001, σελ. 210 και 232.
- Μ. Παντελίδης-Μαλούτα, «Ελληνική πολιτική κουλτούρα: το φύλο της Αριστεράς και της Δεξιάς», στο Λυρτέζης Χ., Νικολακόπουλος Η., «Επλογές και κόμματα στη δεκαετία του '80», εκδ. Θεέλιο, Αθήνα 1990, σ.σ. 104-105.
- Περιοσότερα στοιχεία για τις γυναίκες στη Βουλή, βλ. στο Μ. Παντελίδης-Μαλούτα, «Το φύλο της Δημοκρατίας», εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2002, Παράρτημα.

▲ Αθήνα, Ιη Μαρτίου 1956. Η πρώτη κυβέρνηση της ΕΡΕ του Κωνσταντίνου Καραμανλή μετά την ορκωμοσία της. Μοναδική γνωστεία παρούσα στο Υπουργικό Συμβούλιο η Λίνα Τσαλδάρη, ανέλαβε το υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας, μένοντας στην ιστορία ως η πρώτη Ελληνίδα υπουργός (φωτ.: Κ. Μεγαλοκονόμου).

Κατακτώντας

Της Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου

Προέδρον των Συνδέομον για τα Δικαιώματα της Γυναικας, επ. προέδρον της Λιεθνοίς Ενωσης Γυναικών

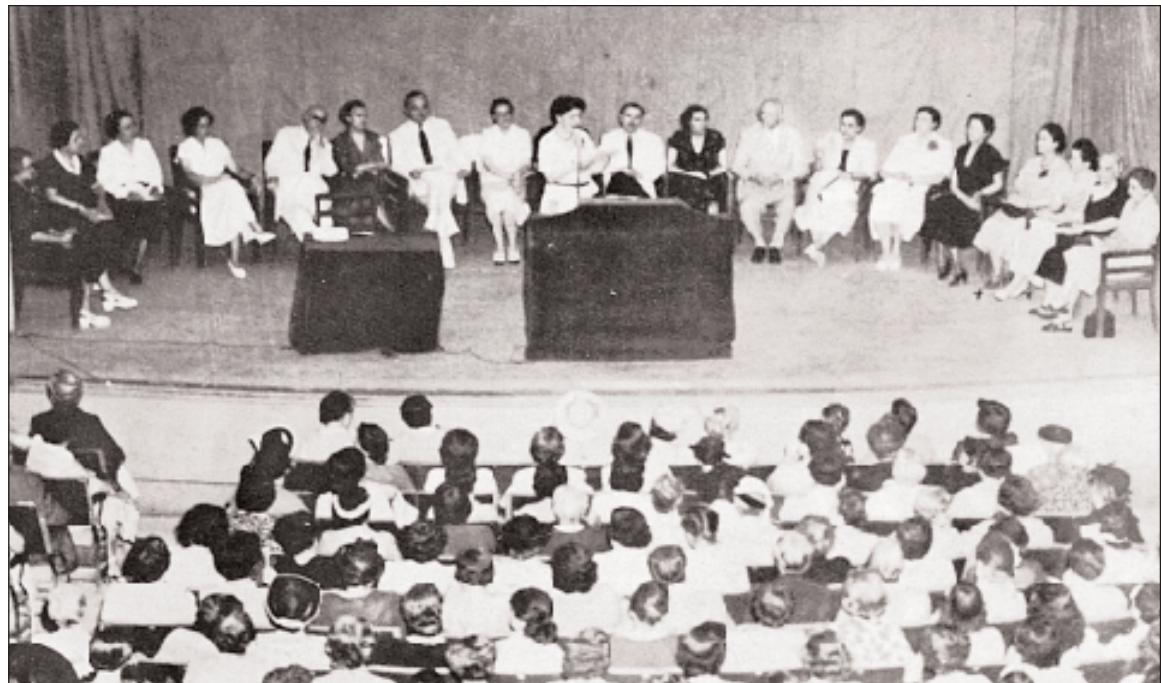
ΤΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ κίνημα εντάσσεται στο γενικότερο κίνημα για πολιτική και κοινωνική ελευθερία και δικαιοσύνη. Ο αγώνας για τις γυναικείες είναι σκληρότερος, επειδή γι' αυτές λειτουργεί και ένας ειδικός ισχυρότατος αρνητικός παράγοντας. Πρόκειται για την προκατάληψη, κατάλοιπο των μακραίων στερεότυ-

πων των ρόλων των δύο φύλων που ακόμη δεν έσβησαν ολοκληρωτικά, ιδίως στην άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων.

Αναφέρω δύο παραδείγματα, μεταξύ πολλών, για την επίρεια της προκατάληψης εις βάρος των γυναικών: α) Οι πρώτες χώρες που παραχώρησαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα στη γυναικά ήταν οι νεώτερες, των οποίων τη δημιουργία και συγκρότηση ξεκίνησαν μαζί, άντρες και γυναικείς, (μερικές Πολιτείες της Β. Αμερικής –πριν σχηματισθούν οι ΗΠΑ– με πρώτο το Wyoming, n N. Ζηλανδία, n Αυστραλία), β) Επρεπε να αναγκασθούν, κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλε-

μο, οι εμπόλεμες χώρες να χρησιμοποιήσουν τις γυναικείες σε όλες ανεξιαρέτως τις δραστηριότητες και τα επαγγέλματα αντί των αντρών που ήταν στο μέτωπο, για να διαποστώσουν έκπληκτοι οι πάντες ότι οι γυναικείες είναι ικανές για επιτυχή δράση σε όλους τους τομείς.

Στην Ελλάδα την ιστόπτη πολιτικών δικαιωμάτων διεκδίκησε επίσημα για πρώτη φορά ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναικας (ΣΔΓ), ονομαζόμενος τότε «Σύνδεσμος υπέρ των δικαιωμάτων της γυναικός», με το πρώτο του ψήφισμα μόλις ιδρύθηκε (1920), προς τη Βουλή και την κυβέρνηση. Παρά την ευνοϊκή θέση

▲ Αθήνα, θέατρο «Κεντρικόν», 24.6.1952. Πανηγυρικός εορτασμός για την καθολική ψήφο των Ελληνίδων. Στο βήμα η Βιργινία Ζάννα, αντιπρόεδρος των Συνδέομον για τα Δικαιώματα της Γυναίκας.

▲ Η Αύρα Θεοδωροπούλον (1880-1963), ιδρύτρια και πρόεδρος (1922-58) των Συνδέομον για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, από τις πρωτοπόρους των γναικείων κινήματος στην Ελλάδα.

◀ Την περιορισμένη εκπροσώπηση των γυναικών στα ψηφοδέλτια των κομμάτων στις βουλευτικές εκλογές του 1989, σχολιάζει εύστοχα με το πενάκι του ο Κώστας Μαυρόπουλος σε γελοιογραφία των πον δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ».

την πολιτική ισότητα

των πιο διακεκριμένων προσωπικοτήτων όλων των τότε κομμάτων (Ελευθ. Βενιζέλου, Δημ. Γούναρη και ιδίως Αλεξ. Παπαναστασίου), το μόνο που κατορθώθηκε πάταν η παραχώρηση στις εγγράμματες γυναίκες, το έτος 1930, του δικαιώματος να εκλέγουν μόνο στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές.

Προς την ισότητα

Πλήρη πολιτικά δικαιώματα κατέκτησαν μόνο το 1952, και αυτό εν όψει της Διεθνούς Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών του 1952 για ίσα πολιτικά δικαιώματα και ίση συμμε-

τοκή των γυναικών σε όλα τα δημόσια λειτουργήματα και δημόσιες θέσεις. Η σύμβαση αυτή κυρώθηκε από την Ελλάδα παρά την αντίδραση όχι μόνο των αντρών, αλλά για πολιτικούς λόγους και των τότε γυναικείων οργανώσεων, με εξαίρεση τον Σύνδεσμο για τα Δικαιώματα της Γυναίκας και το Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων που αγωνίσθηκαν σκληρά γι' αυτό.

Η κύρωση της Σύμβασης αυτής από την Ελλάδα υπήρξε ο πρώτος και ο σημαντικότερος σταθμός για την εξέλιξη της Ελληνίδας. Διότι εκτός από την κατάκτηση πλήρων πολιτικών δικαιωμάτων άνοιξε γι' αυτήν όλες τις πόρτες του δημόσιου τομέα,

στις περισσότερες από τις οποίες η Ελληνίδα δεν είχε, μέχρι τότε, πρόσβαση (δικαστήρια, αρχαιολογική υπηρεσία, Χημείο του Κράτους, διπλωματική υπηρεσία, συμβολαιογραφικό λειτούργημα κ.ά.).

Οι Ελληνίδες κυριολεκτικά εισόρμυσαν στις προπαρασκευαστικές για τα επαγγέλματα αυτά σχολές, και εισώρησαν σ' αυτά με το σπαθί τους (βάσει διαγωνισμών).

Οσο για την πολιτική, οι Ελληνίδες

Από τα πρώτα διατάγματα με περιοριστικούς όρους στους πρόσφατους νόμους που κατοχυρώνουν ισότητα πολιτικών δικαιωμάτων για την Ελληνίδα

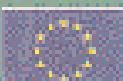
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΤΟΧΕΥΜΕΝΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΚΩΝ Ανδρών

ΕΥΡΩΕΚΛΟΓΕΣ 1999

Η ΕΥΡΩΠΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ, ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΣΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΥΠΟΣΕΔΕΙΣ

Ευρωπαϊκή Επιτροπή

▲ Το εξώφυλλο προεκλογικού ενημερωτικού φυλλαδίου, που κυκλοφόρησε σε όλες τις γλώσσες και χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εν όψει των Ευρωεκλογών του 1999. Καλούντος τις Ευρωπαίες να μην παραλείψουν να ψηφίσουν, και μάλιστα γυναίκες, προβάλλοντας το επιχείρημα ότι η Ευρώπη τις χρειάζεται και αντές χρειάζονται την Ευρώπη.

πρωτοψήφισαν σ' όλη την Ελλάδα στις εκλογές του 1956¹. Οι υποψήφιες ήταν 16. Εξελέγονταν μόνο δύο βουλευτές: η Λίνα Τσαλδάρη, EPE και η Βάσω Θανασέκου, Δημοκρατική Ανανέωση, και οι δύο Αθηνών, από τις οποίες η πρώτη εξελέγη πρώτος βουλευτής του κόμματός της και είναι η πρώτη Ελληνίδα υπουργός.

Οι γυναίκες βουλευτές στις εκλογές από το 1956 ως το 1964 (στη συνέχεια είχαμε τη δικτατορία των συνταγματαρχών), ήταν μόνο 1 έως 3.

Νέος μεγάλος σταθμός ήταν το 1975, το οποίο ο ΟΗΕ κήρυξε Ετος

της Γυναικας, οργανώνοντας παράλληλα την πρώτη Παγκόσμια Διάσκεψη για την πλήρη ισότητα των φύλων στο Μεξικό.

Ευτυχής συγκυρία ήταν ότι αυτήν τη χρονιά ψηφίστηκε το μεταχουντικό ελληνικό Σύνταγμα. Μεγάλη επιτυχία των γυναικείων οργανώσεων αποτέλεσε η εισαγωγή σ' αυτό ρητής διάταξης για την ισότητα των φύλων ενώπιον του νόμου (αρ. 4 παρ. 2) και της διάταξης του αρ. 116 παρ. 1, που επέβαλε την τροποποίηση ώς τις 31 Δεκεμβρίου 1982 όλων των νόμων που περιείχαν ανισότητες. Μετά την

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Βιομήνος για τη συγκρότηση Ετους Κοινωνίας	Αριθμός γυναικών που κατέλαβαν ρωμαϊκή θέση	Ποσοστό συμμετοχής γυναικών στη Ετνού Κοινωνία
17/11/1974	7	2,3%
20/11/1977	11	3,6%
18/10/1981	13	4,3%
2/6/1985	7	2,3%
18/6/1989	13	4,3%
5/11/1989	20 ^a	6,6%
8/4/1990	16	5,3%
10/10/1993	18	6,0%
22/9/1996	19	6,3%
9/4/2000	26 ^b	8,6%

^a Εσχάρησαν φρεσκά 19 γυναίκες, ο στόχος μαζεύσαντας 20 θετικά απόσπαρτα του Επιλογοδικού.

^b Εσχάρησαν φρεσκά 31 γυναίκες, ο στόχος μαζεύσαντας 26 θετικά απόσπαρτα του Επιλογοδικού.

ημερομηνία αυτή οι άνισοι νόμοι δεν θα ισχυαν. Συνέπεια: η τροποποίηση 14 νόμων που περιείχαν άνισες ρυθμίσεις εις βάρος των γυναικών, με πρώτο και κύριο το οικογενειακό δίκαιο. Καταργήθηκε έτσι η αρχηγία του άντρα στην οικογένεια, που αντικαταστάθηκε με ισότητα δικαιωμάτων και υποχρέωσεων του ζεύγους.

Οστόσο, οι απαρηγόρητοι φορείς της προκατάληψης κατάφεραν να ψηφισθεί την τελευταία στιγμή η παρ. 2 του άρθρου 116 που επέτρεψε «αποκλίσεις», εξαιρέσεις, από την ισότητα, με νόμο και για σοβαρούς λόγους. Ετοι μη προκατάληψη όχι μόνο εισέδυε ύπουλα στην εφαρμογή των νόμων στην πράξη, αλλά ενίσχυε σε πολλές περιπτώσεις την εισβολή της με νόμιμο –συνταγματικής προέλευσης– μανδύα.

Ομως η εμπειρία της συνέχισης της άνισης μεταχείρισης στην πράξη –και ασχέτως συνταγματικής διάταξης– παρατηρήθηκε σε πολλές χώρες. Η θέση της Ελλάδας σε ευρωπαϊκό πλαίσιο, βρισκόταν ανάμεσα στα πολιτικά επίπεδα συμμετοχής γυναικών στην Βουλή και στην κυβέρνηση. Ωστόσο, μετά το Σύνταγμα του 1975 παρατηρείται αύξηση του αριθμού γυναικών βουλευτών, όπως φαίνεται στους πίνακες 1 και 2.

Διεθνώς άρχισε μια κίνηση ουσιαστικοποίησης της ισότητας με ειδικά θετικά μέτρα, όπως είχε επιτυχώς εφαρμοστεί προηγουμένως για τους εργάτες (ειδική εργατική νομοθεσία) και για τους μαύρους της Αμερικής (ποσοστώσεις υπέρ αυτών).

Στον αγώνα αυτόν, που πρωτοστάτησαν οι σκανδιναβικές χώρες, με εκπληκτικά αποτελέσματα (βλ. πίνακα 2), μπήκαν και οι Ελληνίδες το 1989, ιδρύοντας τη Συντονιστική Επιτροπή γυναικείων οργανώσεων και τημημάτων των κομμάτων για την καθιέρωση των ποσοστώσεων.

Χώρας	ΠΙΝΑΚΑΣ 2		Βασικά Κανονικά			
	Βυργωνική 1999	Ευρυφωνική 1994	1995	1994	%	%
	Άρεμός γυναικών					
Σουηδία	9	45,0	10	45,5	42,7	41,3
Φιλανδία	7	44,0	10	62,5	34,0	30,0
Γαλλία	35	40,0	26	29,9	10,6	5,7
Αυστρία	8	38,0	7	33,3	25,4	21,9
Δανία	6	38,0	7	43,7	34,1	33,0
Γερμανία	36	36,0	35	35,4	30,9	20,7
Ολλανδία	11	35,0	10	32,3	36,0	25,0
Ισπανία	22	34,0	21	32,8	24,2	14,6
Ιρλανδία	5	33,0	4	26,6	12,0	12,0
Βέλγιο	7	28,0	8	32,0	13,3	19,0
Ην. Βασίλειο	21	24,0	16	18,4	17,5	9,0
Πορτογαλία	5	20,0	2	8,0	13,0	7,6
Ενδίδα	4	16,0	4	16,0	6,3	4,3
Ιταλία	10	11,0	11	12,6	12,0	8,7
Λουξεμβούργο	0	0,0	3	50,0	18,3	14,6
Σύνολο / Μέσος δρος	186	30,0	174	27,8		

Σημείωση: Στις κίρκες που απεριένονται τα υψηλά ποσοτά συμμετοχής των γυναικών χρέωσε συνταγμένο σύστημα που μειώνει την αριθμό των προσεκτικών ποσοτάσεων. Η Γαλλία αποτελεί εφαρμοριστή παράνυπνο. Μάλιστα απειλήνει η ποσοτική, το 1999 η γυναικεία συμμετοχή ανήλθε στην Ευρυφωνική στο 40%.

Ο ΟΗΕ έπαιξε πάλι τον πολύ ευνοϊκό ρόλο του. Η Διεθνής Σύμβαση για την εξάλειψη των διακρίσεων εις βάρος των γυναικών (ψηφίσθηκε από τον ΟΗΕ τον Δεκέμβριο του 1979, κυρώθηκε από την Ελλάδα το 1983, Ν. 1342) εισάγει ριπτά τα ειδικά θετικά μέτρα με διάφορες διατάξεις του (ιδίως τα άρθρα 3 και 4).

Ποσοστώσεις

Τελικά, η Ολομέλεια του ελληνικού Συμβουλίου της Επικρατείας πραγματοποίησε στις 8/5/1998 ριζική στροφή της νομολογίας του και αποδέχθηκε, ως συνταγματικές τις ποσοστώσεις και άλλα θετικά μέτρα προώθησης της ισότητας, (π.χ. οι γυναίκες θα συμμετέχουν τουλάχιστον κατά 35%), αντίθετα δε ως βασικά αντισυνταγματικές τις περιοριστικές εις βάρος των γυναικών ποσοστώσεις (π.χ. θα γίνονται δεκτές το πολύ 10% γυναικες).³

Από τη νομολογία αυτήν επηρεασμένη και η Αναθεωρητική Βουλή, την οποίαν πέζαμε με επιστημονικά αιτιολογημένα αιτήματά μας, αντικατέστησε στο νέο Σύνταγμα την παρ. 2 του άρθρου 116 με νέα διάταξη, αυτούσια όπως την είχαμε προτείνει³. Το νέο άρθρο 116, παρ. 2 απαλείφει τις εξαιρέσεις και, αντίθετα, δέχεται τις πρωθητικές της ισότητας ποσοστώσεις κ.ά., αναθέτει δε τη μέριμνα για πραγματοποίηση ουσιαστικής ισότητας στην Πολιτεία.

Τα αγαθά αποτελέσματα αυτής της νέας συνταγματικής επιταγής άρχισαν νότι να φαινόνται, ακριβώς στον πολιτικό τομέα. Επακολούθησαν δύο σημαντικά νομοθετήματα (εισιγήτρια η Βάσω Παπανδρέου). Ο νόμος 2839/2000 επέβαλε τη συμμετοχή του κάθε φύλου τουλάχιστον κατά το 1/3 στα υπηρεσιακά συμβούλια των δημοσίων υπηρεσιών, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ

κ.ά. και στα Δ.Σ. των ΝΠΔΔ κ.ά. Ο νόμος 2910/2001 εξάλλου επέβαλε συμμετοχή τουλάχιστον κατά 1/3 κάθε φύλου στα ψηφοδέλτια των υποψηφίων συμβούλων πάντα γυναικες.

Στις νομαρχιακές και δημοτικές εκλογές της 13ης και 20ης Οκτωβρίου 2002, για πρώτη φορά το 1/3 των υποψηφίων συμβούλων πάντα γυναικες. Σε μερικά ψηφοδέλτια, μάλιστα, περισσότερες. Το σπουδαίο όμως είναι ότι εκλέχθηκαν πάρα πολλές γυναικες, και ότι την πρώτη Υπερνομαρχία (Αθηνών – Πειραιώς) και τον πρώτο δήμο της χώρας (Αθηναίων) κέρδισαν γυναικες. Οι τελευταίες δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές πάντα, όπως ορθά ειπώθηκε, μια γυναικεία νίκη.

Αυτήν τη μεταστροφή υπέρ των γυναικών που παραπρείται για πρώτη φορά στην Ελλάδα, εμφανίσθηκε σε όλες τις χώρες όπου η πρωτευφαρμόστηκαν οι ποσοστώσεις. Δημιουργείται μ' αυτές μια αφυπνιστική πίεση των πολιτικών κομμάτων και των ψηφοφόρων και ένα νέο ρεύμα για το σταμάτημα του παραμερισμού του «δεύτερου» φύλου.

Επιθυμώ να κλείσω αυτήν την τόσο συνοπτική παρουσίαση της εξέλιξης της πορείας της Ελληνίδας προς την πολιτική ισότητα, με δύο σκέψεις.

Οι πρωταγωνιστές, διεθνώς και στην Ελλάδα, την κατάκτηση της πολιτικής ισότητας των δύο φύλων –στο πλαίσιο, βέβαια, της όλης εξέλιξης της θέσης της στην ιδιωτική, κοινωνική και δημόσια ζωή– πάντα οι οργανωμένοι γυναικείοι αγώνες και ο ΟΗΕ. Στο Σχέδιο Δράσης της Διάσκεψης του Πεκίνου (1995) αναγράφεται ριπτά η αναγνώριση ότι όλα τα μέτρα που κατά καιρούς έλαβε ο ΟΗΕ για την ισότητα προηλθαν από πρωτοβουλία των γυναικείων οργανώσεων.

Η κατάργηση, σε μεγάλο βαθμό,

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 10-11.3.84

▲ «Ενωμένες αγωνίζόμαστε...». Αφίσα της ΟΓΕ, φιλοτεχνημένη από τη Λουκία Μαγγιώρον το 1984.

της θέσης της γυναικας ως δεύτερου φύλου, υποτακτικού στο πρώτο, και η κατάργηση της αποικιοκρατίας αποτελούν τα δύο μεγαλύτερα επιτεύγματα του περασμένου αιώνα. Δισεκατομμύρια άνθρωποι έγιναν λιγότερο δυστυχείς –δεν λέμε ευτυχείς– λόγω αυτής της αναβάθμισης της ανθρώπινης αξιοπρέπειάς τους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Το 1953 ψήφισαν μόνο στη Θεσσαλονίκη σε επαναληπτικές εκλογές για μια έδρα όπου εξελέγη η πρώτη βουλευτήνα, Ελένη Σκούφα. Αντίταλη ήταν η Βιογιάννα Ζάνα, γενική γοαμπατέας του ΣΔΓ.

2. Η απόφαση είναι σύμφωνη με μελέτη της γράφουσας που είχε υποβληθεί τότε στο ΣτΕ. Β.λ. Α. Πιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου. «Η εξέλιξη της έννοιας της ισότητας στη σύγχρονη δημοκρατία», τ. «Ισότητα και Ανάπτυξη», εκδ.Α. Σάκκουλας 1998, σ. 57-121.

3. Η διάταξη αυτή είναι η εξής: «Δεν αποτελεί διάκριση λόγω φύλου η λήψη θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το κράτος μεριμνά για την άρση των ανισοτήτων που υφίστανται στην πράξη ιδίως εις βάρος των γυναικών».

«...ουδέν ελαφρότερον από του να συζητή κανείς περί γυναικών και δι περί ψήφου αυτών». Εφημ. «Εσπερινό», 23.5.1922

«Θα προτιμούσα εγώ και όλοι οι άντρες να δοθή αντί ψήφος... ψόφος να δούμε άσπρη μέρα. Δεν είμαστε καθόλου καλά!». Εφημ. «Η Βραδυνή», 31.1.1929

Για να αποφασίζουν

Της ΜΑΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΗΓΑΚΗ

*Προέδρον της Συμβουλευτικής
Επιφρομής για την Ιούτη των φύλων
της Ευρωπαϊκής Ένωσης Λέκτορα Κοινωνικής Πολιτικής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο*

Η ΠΡΟΩΘΗΣΗ των γυναικών στα κέντρα λόγως αποφάσεων απέκτησε κεντρική θέση στις πολιτικές ισότητας των φύλων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην αρχή της δεκαετίας του '90. Διαπιστώνοντας ότι η αποτελεσματικότητα των μέχρι τότε πολιτικών ήταν περιορισμένη λόγω της επικεντρωσής τους στην νομοθετική κατοχύρωση της ισότητας στις εργασιακές σχέσεις, το Τρίτο Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα Δράσης

(1991-1995) προέβαλε έναν νέο, συμπληρωματικό, αλλά καθοριστικό στη συνέχεια στόχο, την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών σε όλα τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά κέντρα αποφάσεων. Η «νομιμοποίηση» του στόχου αυτού σε σχέση με τις τυπικές αρμοδιότητες της Ε. Ε εξασφαλίσθηκε, χαρακτηρίζοντάς τον ως μία από τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη των πολιτικών που πρωθιζούν την ισότητα στις εργασιακές σχέσεις, αντικείμενο των μέχρι τότε σχετικών Ευρωπαϊκών Οδηγιών.

Οι σχετικές δράσεις που αναπτύχθηκαν στη συνέχεια με πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, επικεντρώθηκαν στην προώθηση των γυναικών στα πολιτικά κέντρα αποφάσεων, τόσο των ευρωπαϊκών οργά-

νων όσο και των εθνικών κυβερνήσεων και Κοινοβουλίων. Από την πανγυρική έναρξη στην Αθήνα με το Ευρωπαϊκό Συνέδριο «Οι γυναίκες στην Εξουσία» τον Νοέμβριο του 1992, μέχρι την υπογραφή της Σύστασης του Συμβουλίου Υπουργών για την ισόρροπη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στη διαδικασία λόγως αποφάσεων το 1996 (96/694/EK), αναπτύχθηκε μια σειρά δράσεων που περιλάμβανε:

- Τη συστηματική καταγραφή και επεξεργασία της διαχρονικής εξέλι-

ξης και σύγκρισης μεταξύ των χωρών όσον αφορά την κατά φύλο σύνθεση των κυβερνήσεων, Κοινοβουλίων, πολιτικών κομμάτων, συνδικάτων και εκλογικών υποψηφιοτήτων σε ευρωπαϊκό, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.¹

**Η προώθηση
των γυναικών
στα κέντρα απο-
φάσεων της Ευ-
ρωπαϊκής Ένωσης**

(Διακήρυξη των Αθηνών 1992, Χάρτα της Ρώμης 1996).

- Τις δύο ενημερωτικές προεκλογικές εκστρατείες με κοινά συνθήματα

◀ Από την ευρωπαϊκή διάσκεψη «Οι γυναίκες στην Εξούσια» (Αθήνα, Νοέμβριος 1992), στην οποία η τότε Επίτροπος Βάσω Παπανδρέου εγκαίνιασε τις δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προώθηση των γυναικών στην πολιτική. Συμμετείχαν γυναίκες που απέκτησαν την υψηλότερη πολιτική θέση σε κάθε κράτος-μέλος της Ε.Ε.: ανάμεσά τους, Μελίνα Μερκούρη (πρώην υπουργός Πολιτισμού), Σιμόν Βέλ (πρώην πρόεδρος των Ευρωκοινοβούλιον), Εντίτ Κρεσόν (πρώην πρωθυπουργός της Γαλλίας), Μι Σμετ (υπουργός Εργασίας των Βελγίου), Χάντι ντ' Αγκόνα (υπουργός Πολιτισμού της Ολλανδίας) κ.ά. (φωτ.: B. Βαρδούλακης - Π. Σαΐτας).

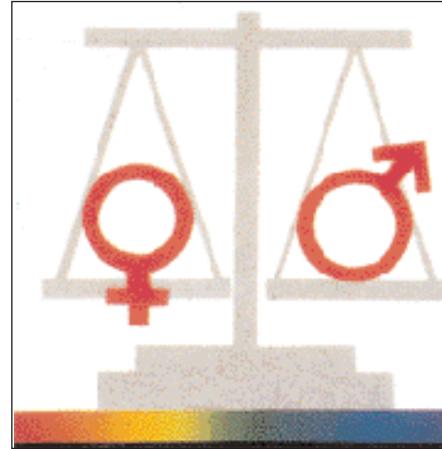
γυναικών από όλα τα κράτη-μέλη της Ε.Ε.).

Ποσοστώσεις

Η δυναμική που απελευθέρωσαν οι δράσεις αυτές είχε ως αποτέλεσμα να αναβαθμισθεί το ζήτημα της συμμετοχής στα πολιτικά κέντρα αποφάσεων στις προτεραιότητες των ευρωπαϊκών οργάνων, αλλά και των εθνικών πολιτικών ισότητας των φύλων. Οπως ήταν αναμενόμενο, οι διαφορετικές θεωρήσεις της ισότητας των φύλων και της σχέσης των γυναικών με την πολιτική, έτσι όπως εκφράσθηκαν από τις εκπροσώπους των διαφόρων χωρών και πολιτικών χώρων, αλλά και οι θεσμοί περιορισμοί των αρμοδιοτήτων της Ε.Ε. τροφοδότησαν τις επεξεργασίες και αναλύσεις, ως προ το είδος, τον χαρακτήρα και τον βαθμό δεσμευτικότητας των απαιτούμενων μέτρων. Παρ' όλο που, τελικά, οι θετικές δράσεις υπέρ των γυναικών και ιδιαίτερα οι ποσοστώσεις θεωρήθηκαν απλώς πολύ χρήσιμα προσωρινά μέτρα και η ισάριθμη αντιπροσώπευση (parité) αποτελεί αντικείμενο συνεχιζόμενου προβληματισμού, τα άμεσα και έμμεσα αποτελέσματα των κινητοποιήσεων της εποχής αυτής ήταν αξιοπρόσεκτα.

Στις ευρωεκλογές του 1994 σημειώθηκε σημαντική αύξηση των εκλεγμένων γυναικών (από 19,3% σε 25,7%), γεγονός που διευκόλυνε την προσπάθεια διατήρησης της Επιτροπής των Δικαιωμάτων των Γυναικών στο Ευρωκοινοβούλιο. Το 1995 διορίσθηκαν πέντε γυναίκες επίτροποι

συμμετοχή ισάριθμων γυναικών και ανδρών σε όλα τα ψηφοδέλτια των ευρωπαϊκών, εθνικών, νομαρχιακών και δημοτικών εκλογών. Το 2001 το ποσοστό των γυναικών στα δημοτικά συμβούλια αυξήθηκε από 22% σε 47,5%. Είναι χαρακτηριστικό ότι η πολιτική βούληση στη Γαλλία ήταν τόσο ισχυρή, ώστε έκανε δυνατή την

απαραίτητη συνταγματική αλλαγή, σε αντίθεση με την Ιταλία όπου ο αντιστοιχος νόμος κρίθηκε αντισυνταγματικός.

Στην Ελλάδα, ο σχετικός νόμος πρωθήθηκε από την κ. Βάσω Παπανδρέου, η οποία, άλλωστε, ως επιτρόπος είχε στηρίξει τις δράσεις για την πρώθηση των γυναικών στα κέντρα αποφάσεων στο Τρίτο Πρόγραμμα Δράσης της Ε.Ε. Στις πρόσφατες ελληνικές νομαρχιακές και δημοτικές εκλογές, τέθηκε σε ισχύ για πρώτη φορά ο Νόμος 2190/2001, που θεσπίζει την υποχρεωτική συμμετοχή κάθε φύλου τουλάχιστον κα-

στα κέντρα αποφάσεων παραμένει επίκαιρος στόχος, ενώ αποκτά ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο της συζήτησης για το μέλλον της Ευρώπης, που διεξάγεται σήμερα στην Συντακτική Συνέλευση. Η ανισομερής κατά φύλο σύνθεση της Συνέλευσης κινητοποίησε τους επίσημους μηχανισμούς της ισότητας στην Επιτροπή, το Κοινοβούλιο, καθώς και τις ευρωπαϊκές γυναικείες οργανώσεις. Πιο συγκεκριμένα, η Επιτροπή για τα δικαιώματα των γυναικών του Ευρωκοινοβουλίου, η Συμβουλευτική Επιτροπή για την ισότητα των φύλων της Ε.Ε., η ομάδα εμπειρογνωμόνων της Επιτροπής σε θέματα νομοθεσίας για την ισότητα, το Ευρωπαϊκό Λόμπι των Γυναικών (EWL), ο Σύνδεσμος των Γυναικών της Μεσογείου (AFEM), η Ενωση Ευρωπαίων Γυναικών Νομικών (EWLA) και το Δίκτυο των Γυναικών Πολιτών της Ευρώπης, διατύπωσαν και προέβαλαν δυναμικά συγκεκριμένες προτάσεις ως προ το περιεχόμενο της εκκολαπτόμενης Συνταγματικής Συνθήκης της Ε.Ε.

Ανάμεσα σε αυτές είναι η εισαγωγή διατάξεων με άμεση εφαρμογή για την επίτευξη της ουσιαστικής ισότητας –κατά το πρότυπο της πρόσφατης ρύθμισης του Ελληνικού Συντάγματος άρθρο 116 § 2– με ταυτόχρονη επέκταση της κοινοτικής αρμοδιότητας για την ισότητα πέραν του τομέα της εργασίας. Κάτι τέτοιο, θα άνοιγε τον δρόμο για την άμεση εφαρμογή θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών στις εκλογικές διαδικασίες και στη συγκρότηση των ευρωπαϊκών οργάνων με ισόρροπη (ή ακόμα και ισά-

και οι Ευρωπαίες

σε όλες τις χώρες και στόχο την αύξηση των εκλεγμένων γυναικών στο Ευρωκοινοβούλιο το 1994 και 1999.

• Σειρά μελετών και αναλύσεων που κατέγραψαν εμπόδια, αλλά και ανέπτυξαν επιχειρήματα και τους λόγους που επιβάλλουν τη βελτίωση της συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα αποφάσεων με όρους δημοκρατίας, κοινωνικής δικαιοσύνης, ισότητας ευκαιριών, αλλά και οικονομικής αποτελεσματικότητας. Οι δράσεις αυτές πραγματοποιήθηκαν με την ενεργοποίηση διακρατικής ομάδας εμπειρογνωμόνων, ενεργών φεμινιστριών στον χώρο της πολιτικής, της επιστήμης ή της συνδικαλιστικής δράσης και τη στήριξη του Ευρωπαϊκού Λόμπι Γυναικών (οργάνωση με μέλη πάνω από 3.000 οργανώσεις γυ-

(25%) που διευκόλυναν σημαντικά την εφαρμογή ενός νέου εργαλείου των πολιτικών ισότητας, της ένταξης της διάστασης του φύλου σε όλες τις κοινοτικές πολιτικές (gender mainstreaming). Η τελευταία δράση συμπληρωματικά στις θετικές δράσεις, αποσκοπώντας στην αλλαγή του περιεχομένου των πολιτικών και όχι μόνο της σύνθεσης κατά φύλο των φορέων άσκησης πολιτικής, στην οποία στόχευαν οι πρώτες.

Στο Βέλγιο, την Ιταλία, τη Γαλλία και την Ελλάδα ψηφίσθηκαν νόμοι που κατοχύρωσαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο ποσοστώσεις στις υποψηφιότητες στις εθνικές και τοπικές εκλογές. Η περίπτωση της Γαλλίας είναι η πλέον εντυπωσιακή, εφόσον η σχετική νομοθεσία προβλέπει τη

τά 1/3 στο σύνολο των υποψηφίων. Τα αποτελέσματα δεν ήταν θεαματικά, εκτιμώντας δε ότι περισσότερα και ισχυρότερα υποστηρικτικά μέτρα (καμπάνιες κ.ά.) θα μπορούσαν να ενθαρρύνουν όχι μόνο τις γυναίκες υποψήφιες, αλλά και τους/τις ψηφοφόρους να τις προτιμήσουν.

Ισόρροπη συμμετοχή

Νέα δυναμική στις πολιτικές προώθησης των γυναικών στα κέντρα αποφάσεων αναπτύσσεται στην Ευρωπαϊκή Ενωση με την εφαρμογή του Πέμπτου Προγράμματος-Πλαισίου για την Ισότητα των Φύλων (2001-2005), κάρις στις πρωτοβουλίες της αρμόδιας επιτρόπου κ. Αννας Διαμαντοπούλου. Η ισόρροπη συμμετοχή

(ήισθητη) συμμετοχή των γυναικών. Η επικείμενη συζήτηση για τη διαμόρφωση ενός νέου εκλογικού συστήματος για τις ευρωεκλογές, μπορεί να αποτελέσει «πεδίον δόξης λαμπρόν» για την καθιέρωση μιας νέας φυσιογνωμίας του Ευρωκοινοβουλίου, και ως προ το φύλο. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία τώρα που αναζητούνται θεσμοί δημοκρατικής νομιμοποίησης της υπό οικοδόμηση Ευρωπαϊκής Ενωσης. Βέβαια, όλες θα συμφωνούσαμε ότι το κριτήριο συμμετοχής των φύλων δεν θα πρέπει να περιορίζεται σε βιολογικά χαρακτηριστικά. Ομως, αυτό είναι μια άλλη ιστορία.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ:

1. Βλέπε την Ευρωπαϊκή Βάση Δεδομένων στο www.fczb.de.

Η ισάριθμη αντιπροσώπευση

Της ΕΛΕΝΗΣ ΒΑΡΙΚΑ

Καθηγήτριας Πολιτικών Επιστημών
οτο Πανεπιστήμιο Paris VIII

Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ υιοθέτησε και εφαρμογής της ισάριθμης αντιπροσώπευσης ανδρών και γυναικών στο γαλλικό εκλογικό σύστημα και η επιχειρηματολογία βάσει της οποίας θεσμοθετήθηκε με τον οργανικό νόμο της 6/5/2000, αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα της μορφής που παίρνει στα σύγχρονα πολιτεύματα της υπαρκτής δημοκρατίας η κοινωνική κατασκευή του φύλου και των διακρίσεων ανδρών και γυναικών στο πολιτικό πεδίο. Δύο χρόνια μετά την πολύκροτη υιοθέτηση του σχετικού νόμου, ο οποίος εισάγει την «ισάριθμη» αντιπροσώπευση ως συνταγματική αρχή, και μισό αιώνα μετά την υιοθέτηση της καθολικής ψήφου, η θέση των γυναικών στα όργανα λόγως αποφάσεων παραμένει ουσιαστικά αναλλοίωτη.

Σύμφωνα με τα δεδομένα του Observatoire pour la parité entre les femmes et les hommes (Παρατηρητήριο για την ισάριθμη αντιπροσώπευση ανδρών και γυναικών), με την εφαρμογή του νόμου στις κοινοτικές εκλογές του 2001 και τις βουλευτικές του 2002, οι γυναικες αποτελούν το... 10,6% των εκπροσώπων στο γαλλικό Κοινοβούλιο. Ακόμη και στις περιπτώσεις στις οποίες το ποσοστό συμμετοχής τους στα δημοτικά συμβούλια έχει διπλασιαστεί και ανέρχεται στο 47% (κοινότητες άνω των 3.500 κατοικών όπου ο νόμος επιβάλλει την ισάριθμη αντιπροσώπευση με μεγαλύτερη αυστηρότητα), οι γυναικες αποτελούν μόλις το... 7,1% των δημάρχων. Οσο για τις βουλευτικές εκλογές, τα μεγάλα κόμματα της Αριστεράς και της Δεξιάς προτίμησαν να πληρώσουν το προβλεπόμενο πρόστιμο, προκειμένου να διατηρήσουν τις ισχύουσες ισορροπίες του φύλου, ενώ η μαζική παρουσία των γυναικών στα μικρότερα κόμματα (συμπεριλαμβανομένων και της άκρας δεξιάς, η οποία εισήχθη ως συνταγματική αρχή στη Γαλλία με την νόμο 6/5/2000).

▲ «Η ισάριθμη αντιπροσώπευση ανδρών και γυναικών: Ενα βήμα καθοριστικό για τη Δημοκρατία». Από-οπαρουμ από την ιστοσελίδα των Παρατηρητηρίων για την ισάριθμη εκπροσώπηση ανδρών και γυναικών, η οποία εισήχθη ως συνταγματική αρχή στη Γαλλία με την νόμο 6/5/2000.

ματικές πρακτικές ούτε τις πολιτικές προτεραιότητες ούτε καν την οργάνωση και τον κατά φύλα καταμερισμό εργασίας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Το νέο δόγμα...

Μια τέτοια κατάσταση εκφράζει τον υπάρχοντα συσχετισμό δυνάμεων στον χώρο της πολιτικής που, όπως ήταν αναμενόμενο, δεν μπορούσε να μεταβληθεί από έναν νόμο, ο οποίος επιπλέον αφορά τις εκλογικές λίστες και όχι το εκλογικό αποτέλεσμα. Το σοβαρότερο όμως στην υπόθεση αυτή, είναι το νέο δόγμα περί δυσυπόστασης της πολιτείας. Η «διαφορά των φύλων» αποτελεί εφεξής όχι μόνο μια αναγνωρισμένη συνταγματική αρχή, αλλά αναδεικνύεται σε προαιώνια αξιωματική αλήθεια, η οποία υπαγορεύει εκ των προτέρων τι είναι και δεν είναι πολιτικά δυνατό, τη θέση

και τις αρμοδιότητες του κάθε φύλου στην κοινωνική ιεραρχία, την πολιτεία, την οικογένεια. Εκείνο που πολλές θεωρητικοί της ισάριθμης αντιπροσώπευσης ονόμαζαν το «προφανές δεδομένο της δυαδικότητας του ανθρώπινου γένους», δεν είναι πια μια αδέξια τακτική επιλογή στην υπηρεσία μιας συναινετικής αποδοχής της ισάριθμης αντιπροσώπευσης, αλλά τείνει να μετατραπεί, τα τελευταία δύο χρόνια, σε θεμέλιο της πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης.

Θεμέλιο προ-πολιτικό του οποίου, επομένως, η νομιμότητα δεν μπορεί να επαφίεται στην κρίση και την εμπειρία του καθενός, αλλά ανατίθεται στην αυθεντία των εμπειρογνώμονων.

...και οι εμπειρογνώμονες

Το πρώτο θαύμα της νέας Αγίας και Αδιαιρέτου Δυάδας δεν είναι λοιπόν η ισότητα των φύλων στην πολιτική, αλλά η νέα είσοδος των εμπειρογνώμονων στο πολιτικό πεδίο. Στους ειδικούς που, εδώ και μερικά χρόνια μας εξηγούν τους αναπόδραστους περιορισμούς που επιβάλλουν οι φυσικοί νόμοι της οικονομίας στην πολιτική μας δράση, προστίθεται σήμερα ένα νέο είδος εμπειρογνώμονων που μας εξηγούν τις κοινωνικές επιταγές της διαφοράς των φύλων. Διακεκριμένοι κοινωνιολόγοι της οικογένειας, ανθρωπολόγοι και ψυχίατροι και των δύο φύλων που είχαν τοποθετηθεί με ενθουσιασμό υπέρ της ισάριθμης αντιπροσώπευσης εξηγούν, με την ίδια επιχειρηματολογία, τη βιωτική σημασίας αναγκαιότητα διατήρησης της διαφοράς των φύλων και του συμβολικού καταμερισμού που συνεπάγεται για την επιβίωση του πολιτισμού. Πολιτισμός ο οποίος, καθώς φαίνεται, μπορεί να επιβιώσει με την ισάριθμη αντιπροσώπευση, αλλά κινδυνεύει άμεσα από την αναγνώριση του δικαιώματος των ομο-φυλόφιλων ζευγαριών να υιοθετούν παιδιά.

Μια τέτοια εξέλιξη εντάσσεται βέβαια σε μια γενικότερη συγκυρία επιστροφής στις σύγουρες αξίες (της οικογένειας, του έθνους, της τάξης και ασφάλειας), δεν είναι ωστόσο άσχετη με τον συναινετικό χαρακτήρα της κινητοποίησης υπέρ της ισάριθμης αντιπροσώπευσης. Οχι, ότι το εν λόγω αίτημα ήταν εκ των προτέρων καταδικασμένο να αναπαράγει ή να ενικύνει τους υπάρχοντες κατά φύλα καταμερισμούς και ιεραρχίες. Παρά τις γνωστές επιφυλάξεις μου, νομίζω αντιθέτα ότι θα μπορούσε να δημιουργήσει μια διαφορετική δυναμική αν, όπως είχε προτείνει η κοινωνιο-

στη Γαλλία

▲ Γαλλίδες ψηφοφόροι ενημερώνονται για τις δημοτικές εκλογές στο Παρίσι τον Απρίλιο του 1945. Με μοντέρνα κόμμωση και τιμάριο στο χέρι, εκπροσωπούν τη νέα γενιά γυναικών, που απολαμβάνει πλέον τα πρώτα της πολιτικά.

► Αφίσα της Ενώσης Γαλλίδων Γυναικών, για τις δημοτικές εκλογές τον 1945. Είναι η πρώτη φορά που οι Γαλλίδες κάνουν χρήση των δικαιώματος των εκλέγειν και των εκλέγεσθαι.

λόγος Κρ. Ντελφί, είχε διατυπωθεί ως μέτρο θετικής δράσης: αν είχε διεκδικηθεί με στόχο τη βελτίωση της θέσης των γυναικών στα εκλεγμένα όργανα της Πολιτείας, θα μπορούσε νομίζω να συμβάλει –όχι σε μια ανατροπή του συσχετισμού δυνάμεων – αλλά τουλάχιστον σε μια ευρύτερη αμφισβήτηση αυτών των ιεραρχιών και των μπχανισμών που τις εξασφαλίζουν. Γιατί παρά τον συχνά δικαιολογημένο σκεπτικισμό που έχει προκαλέσει η ιστορική εμπειρία της εφαρμογής θετικών δράσεων, όπως οι ποσοστώσεις, είναι αναμφισβήτητο ότι η λογική της θετικής δράσης έχει προσδώσει μια νέα ορατότητα στο σκάνδαλο της απουσίας των γυναικών στα Κοινοβούλια, μισό αιώνα και πλέον από την εγκαθίδρυση της καθολικής ψήφου. Στον βαθμό που προτείνει συγκεκριμένα και προσωρινά μέτρα για τη βελτίωση του συσχετισμού δυνάμεων υπέρ μιας καταπεισμένης κατηγορίας (γυναικών, μαύρων, ιθαγενών κ.τ.λ.), η λογική της θετικής δράσης υπογραμμίζει τη χρόνια ανισχυρότητα της τυπικής ισότητας να εξουδετερώσει τους μπ-

χανισμούς αποκλεισμού και ιεραρχικής διαφοροποίησης ρόλων και δικαιωμάτων. Σε μια περίοδο κρίσης της πολιτικής νομιμοποίησης μια τέτοια επιχειρηματολογία είχε σοβαρές πιθανότητες να παρουσιάσει τον πολιτικό αποκλεισμό μιας... πλειονότητας των πολιτών ως παραδειγματική ενώς αντιδημοκρατικού συστήματος που, παρά τη ρητορική της μιας και αδιαιρέτου Δημοκρατίας (République), κατασκευάζει μέσω του αποκλεισμού κατηγορίες πολιτών με διαφορετικά δικαιώματα.

Συναινετική επιχειρηματολογία

Δεν είναι, ωστόσο, αυτή η τακτική που ακολούθησε η κινητοποίηση για

την ισάριθμη αντιπροσώπευση στη Γαλλία. Αντίθετα, με άλλες χώρες (Αγγλία, ΗΠΑ), η επιχειρηματολογία της απέφυγε μεθοδικά να αμφισβητή-

σει τη λογική αποκλεισμού που ενυπάρχει στο δόγμα της ενιαίας και αδιαιρέτου εθνικής αντιπροσώπευσης, διεκδικώντας απλώς και μόνο τη θεσμική αναγνώριση της έμφυλης διάστασης της αντιπροσώπευσης, τη συνταγματική κατοχύρωση της...

δυαδικότητας του πολιτικού σώματος. Εγκαταλείποντας σταδιακά το επιχείρημα της δικαιοσύνης του δημοκρατικού δικαιώματος, η συντριπτική πλειονότητα των παρεμβασεών υιοθέτησε την ποσοστική επικυρωματολογία του εκσυγχρονισμού και την αναβάθμιση της πολιτικής, χάρη στις υποτιθέμενες ιδιαίτερες ικανότητες των γυναικών.

Η επιλογή αυτή προώθησε αναμφίσβιτη την ενότητα του κινήματος, παραμερίζοντας τις σημαντικές ιδεολογικές διαφορές που δικάζουν το φεμινιστικό κίνημα ως προς τη φύση του ανταγωνισμού των φύλων και τους πολιτικούς στόχους του φεμινισμού, και εξασφάλισε την πολύτιμη συμμαχία των γυναικών πολιτικών οι οποίες, εν μια νυκτί, υιοθέτησαν το νέο προφίλ της «γυναικες πολιτικού» με τις ιδιαίτερες αρετές.

Προσαρμόζοντας, όμως, την επιχειρηματολογία της στον κυρίαρχο κατά φύλα καταμερισμό, στο όνομα ενός ρεαλισμού που νομιμοποιεί την απόλυτη διάσταση θεωρίας και πράξης, η κινητοποίηση έθεσε στο περιθώριο την ποσομαντική συμβολή του φεμινισμού στο πολιτικό πεδίο: την ανάδειξη των μπχανισμών ιεραρχικής κατηγοριοποίησης και των εξουσιαστικών διαδικασιών, μέσα από τις οποίες επικυρώνεται η κοινωνική συμπλορωματικότητα ανδρών και γυναικών και ακυρώνεται το δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού που είναι να πρώτη προϋπόθεση μιας δημοκρατικής συμμετοχής στα κοινά. *

Δημοκρατία και σχέσεις των

Της Μ. ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ

Αναπλ. Καθηγήτριας
Πολιτικής Εποτήμης
Τμήμα ΠΕΔΔ Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ της έννοιας της δημοκρατίας κάνει φανερό το ενδιαφέρον της συσχέτιοτής της με το φύλο, στον βαθμό που ο πρώτη παραδοσιακά παρέπεμπε μόνο σε φορείς ενός φύλου. Οποιοι άλλοι περιορισμοί και αν ισχυαν στην κατοχή της ιδιότητας του πολίτη, το ανδρικό φύλο δεν υπήρχε ποτέ ένας από αυτούς. Οι γυναίκες, αντίθετα, αποκλείονταν από την πολιτική διαδικασία, κάτι που τις όριζε και προσέδιδε σε αυτές τα ιδιαίτερα εκείνα χαρακτηριστικά που νομιμοποιούσαν τον αποκλεισμό τους.

Η παραπόρηση αυτή υποδεικνύει πόσο παραπλανητικές μπορεί να είναι οι θεωρήσεις που επικεντρώνονται στη «διαφορά των φύλων» ως αυταπόδεικτη προϋπάρχουσα πραγματικότητα, η οποία δημιουργεί πρόβλημα για τη δημοκρατία: πραγματικότητα που οποία θα πρέπει να γίνει αποδεκτή ως βάση πολιτικών ρυθμίσεων. Και είναι παραπλανητικές διότι ξεχνούν ότι η «διαφορά» αυτή εκφράζεται και δομείται ως κοινωνική ιεράρχηση. Και βέβαια καμιά κοινωνική ιεράρχηση δεν είναι συμβατή με τη δημοκρατία, η οποία πρέπει να έχει στόχο την καταπολέμηση της κοινωνικής ανισότητας ώστε να μπορεί να λειτουργεί ως τέτοια.

Η σημερινή πολιτική περιθωριοποίησην των γυναικών καταδεικνύει ως αδυναμία της σύγχρονης δημοκρατίας τη συνύπαρξη πολιτικής ισότητας και κοινωνικής ανισότητας με σημείο αναφοράς και το φύλο. Φύλο, το οποίο στην καθιερωμένη εκδοχή του διχοτομεί και ιεραρχεί τα υποκείμενα με βάση τη λογική ανώτερο-κάτωτερο, ενώ σε σχέση με άλλες μορφές ανισότητας παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα ότι δομεί άνισες σχέσεις σε όλα τα επίπεδα της ζωής ακόμη και στα πο προσωπικά.

Το ότι οι γυναίκες απέκτησαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα, τουλάχιστον στον δυτικό κόσμο, μέχρι τις αρχές του δεύτερου μισού του εικοστού αιώνα, δεν αναιρεί, αντίθετα ενισχύει το ενδιαφέρον της συσχέτισης δημοκρατία-φύλο. Πρώτον, γιατί στο επίπεδο της δημοκρατικής πράξης είναι φανερή η γυναικεία υστέρηση στη χρήση των πολιτικών δικαιωμάτων. Δεύτερον, επειδή δημιουργείται η αναγκαιότητα διερεύνησης της σημασίας για τη δημοκρατία (και για τις γυναίκες) του ότι μια κοινωνική κατηγορία που ιστορικά αποκλείσθηκε

▲ Οι Ελληνίδες διεκδικούν με δυναμισμό και φαντασία τα δικαιώματά τους. Νεαρές Αθηναίες σε πικετοφορία, στις 8 Μαρτίου, Διεθνή Ημέρα της Γυναικας, το 1980.

Δύο φύλων

από τον δημόσιο χώρο, λόγω του φύλου της, τελικά απέκτησε ιδιότητα πολιτικών δικαιωμάτων ως φορέας των ίδιων εκείνων ιδιοτήτων που την απέκλειαν.

Με όπλο τη δημοκρατία...

Είναι θεμιτό, συνεπώς, να υποθέσει κανείς ότι τα προβλήματα που εντοπίζονται στη δημοκρατική πράξη σε σχέση με το φύλο (όπως η πολιτική «υποαντιπροσώπευση» των γυναικών), οφείλονται στην αδυναμία να γίνουν οι γυναίκες (εξ ορισμού το κατώτερο μέρος του διπόλου γυναικες-άνδρες) ισότιμα μέλη της δημοκρατικής κοινωνίας, αφού π μειονεία που είναι σύμφυτη με το φύλο τους είναι αδύνατο να συντάρξει με την ουσιαστική κατοχή της ιδιότητας του πολίτη. Δείκτης, αλλά και έκφραση της κατωτερότητας στην κοινωνική τους θέση, η μειωμένη αυτή παρουσία παραπέμπει στους πολλαπλούς δομικούς και ιδεολογικούς αποκλεισμούς των γυναικών, και στα διαφοροποιημένα πρότυπα ζωής των φύλων, τα οποία νομίμοποιεί η αντίληψη περί διαχωρισμού ιδιωτικού και δημόσιου χώρου. Εξάλλου, προφανώς, σε εξουσιαστικές δομές, όπου κατ' εξοχήν συμμετέχουν μέλη κυριαρχων κοινωνικών κατηγοριών, δεν συμμετέχουν αναλογικά οι κοινωνικά υποτελείς, όπως λαϊκά στρώματα, μέλη μειονοτήτων και, βεβαίως, γυναίκες.

Η μειωμένη παρουσία γυναικών στις δομές λήψεων αποφάσεων εικονογραφεί με τον πιο έκδηλο τρόπο την αντίφαση μεταξύ της υποτέλειας που επιφύλάσσεται στις γυναίκες και της οικουμενικής ισότητας των δικαιωμάτων, η οποία αφορά τους «ελεύθερους και ίσους» πολίτες, θεωρητικά

ανεξαρτήτως φύλου. Δείχνει, δηλαδή, ότι προβληματική είναι η σχέση της δημοκρατίας με το σύστημα σχέσεων των φύλων, και όχι «απλώς» η σχέση της με τις γυναίκες. Συνεπώς υποδεικνύει και την κατεύθυνση προς την οποία η κυριαρχη εννοιολόγηση της ιδιότητας του πολίτη θα πρέπει να μεταβληθεί, ώστε να χωρέσει πραγματικά όλες και όλους.

Για όλες τις κοινωνικές ομάδες που βρίσκονται στο περιθώριο, και πρωτίστως για τις γυναίκες που αποτελούν την πολυπλοθέστερη και αυτή που τέμνεται με όλες, το ζητούμενο είναι σήμερα πώς η αρχή της οικουμενικότητας της ιδιότητας του πολίτη, σεβόμενη την κάθε υποκειμενικότητα, θα εξασφαλίσει ισότιμη πρόσβαση στην ιδιότητα αυτή, πώς θα αναγάγει τη διαφορετικότητα σε κάνοντα και όχι σε παρέκκλιση, πώς δηλαδή, θα κατοχυρώσει θεσμικά την πολλαπλότητα των ταυτοτήτων ως θεμιτή και αναμενόμενη.

Ενδεχομένως το κλειδί προς αυτήν την κατεύθυνση να μην είναι μια νέα εννοιολόγηση της δημοκρατίας, ούτε καν μια άλλη συσχέτισή της με το φύλο. Εξάλλου, δύσκολα θα βρούμε πιο ριζοσπαστικά και ανατρεπτικά αιτήματα από αυτά που ως αξίες είναι σύμφυτα με τη δημοκρατία. Ισως τελικά αυτό που χρειάζεται να είναι μια νέα εννοιολόγηση του ιδίου του φύλου, μέσω της αμφισβήτησης του προφανούς, αυτού που προβάλλει ως δεδομένο και αυτονόμο. Πράγμα εξαιρετικά δύσκολο, αφού το φύλο εξακολουθεί να αποτελεί ένα από τα πιο σταθερά σημεία αναφοράς για τη διαμόρφωση της ιδιότητας των υποκειμένων, και έναν από τους ισχυρότερους παράγοντες διαφορο-

▲ Κόμικς της Κατερίνας Σχοινά από τη σειρά «το πλευρό του Άδαμ» στο περιοδικό «Madame Figaro», το 1996.

Η «διαφορά των φύλων», όπως κάθε κοινωνική κατηγοριοποίηση, αντιστρατεύεται τη δημοκρατία

ποίησης στην κοινωνικοποίησή τους.

Αυτό όμως που πρωτίστως θα πρέπει να διευκρινιστεί είναι ποιο είναι τελικά το ζητούμενο στην προβληματική σχέση δημοκρατίας και φύλου:

...ΚΑΙ ΠΕΔΙΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Αυτό που επιδιώκουμε είναι απλώς να τοποθετηθούν περισσότερες γυναίκες σε θέσεις εξουσίας που παραδοσιακά ορίζονται ως ανδρικές; Ή να διαμορφώσουμε μια πιο δίκαιη κοινωνία για όλα τα υποκείμενα, στην οποία το φύλο δεν θα λειτουργεί διαμεσολαβητικά στις σχέσεις των υποκειμένων ιεραρχώντας τα; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι εξαιρετικά κρίσιμη γιατί είναι δηλωτική του σε τι είδους κοινωνία προσβλέπουμε, και γιατί καθορίζει τη φυσιογνωμία των πολιτικών που θα πρέπει να διεκδικηθούν και να πρωθυπόθουν.

Η αναγκαιότητα διεύρυνσης και εμπέδωσης της δημοκρατίας σε όλο και ευρύτερα κοινωνικά πεδία προβάλλει την τελευταία περίοδο με νέα οξύτητα, συνοδεύοντας την κρίση του αριστερού οράματος και της αντίστοιχης πολιτικής. Οι κεντρικές για τη δημοκρατική θεωρία έννοιες της ελευθερίας και της ισότητας κάνουν φανερό ότι μια αντίληψη που περιορίζει τη δημοκρατία στο πολιτικό πεδίο είναι απολύτως ανεπαρκής, αφού έτσι την ακυρώνει και εκεί όπου θεωρείται ότι πρωτίστως κυριαρχεί, καταδεικνύοντας ότι ο προβληματικός χαρακτήρας της δημοκρατίας με το φύλο έγκειται, τελικά, στο απόλυτο ασύμπτωτο της δημοκρατίας με το υπάρχον σύστημα σχέσεων των φύλων.

Σήμερα, 8 Μαρτίου

Διεθνή Ημέρα της Γυναικείας,

δεν ευρτάζομεν
ούτε δεχόμασθαι επικινησιές.

Αντιθέτως Είναι σημερινή
Ορθότητα Έννοιανέαν Αριστερής περίπτωσης
Ορθότητας γυναικείων φιλοιστικούς
Γενεντέρες Θυμούτης Κοκκινιάς

◀ Τέσσερις γυναικείες οργανώσεις δηλώνουν με χιούμορ ότι δεν έχουν κανένα λόγο να εορτάζουν στις 8 Μαρτίου.
Κάρια, δεκαετία 1980 (Γυναικείο Αρχείο «Δελφύ», Αθήνα).

50 χρόνια μετά...

▲ Εκεί όπου η ισότητα είναι λέξη απαγορευμένη. Η Άννα Καραμάνον με Αφγανή καλημμένη με μπούρκα. Στημέρινο από την επίσκεψη που πραγματοποίησε πρόσφατα στο Αφγανιστάν αποστολή γυναικών ευρωβουλευτών, μελών του Ευρωπαϊκού Σοσιαλιστικού Κόμματος, με επικεφαλής την κ. Καραμάνον, προκειμένον να διαπιστώσουν τις ουνθήκες ζωής και την πρόοδο στα θέματα ισότητας και δικαιωμάτων των γυναικών στη δοκιμαζόμενη αυτή χώρα.

Της Χριστίνας Δαμογιλιάνου

ΠΟΥ ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ η Ελληνίδα σήμερα, πενήντα χρόνια αφότου απέκτησε το δικαίωμα ψήφου; Γιατί η πραγματική ισότητα προχωρεί με τόσο αργούς ρυθμούς στη χώρα μας; Για το έλλειψμα του φύλου στη λίψη αποφάσεων ποιος ευθύνεται; Οι ίδιες οι γυναίκες, οι «νοοτροπίες» που επικρατούν στην κοινωνία μας, τα πολιτικά κόμματα που είναι αρρενοκεντρικά, τα σχολικά βιβλία τα οποία ακόμη δεν έχουν απαλλαγεί από το πνεύμα της πατριαρχίας έστω και αν το 62% στην εκπαίδευση μας είναι γυναίκες;

Έχουν άραγε ανακοπεί οι «ιστορικές αδράνειες» που κρατούν τις γυναίκες έξω από τις πολιτικές αποφάσεις; Σήμερα, όταν στη Σουηδία το 47% του νέου Κοινοβουλίου είναι γυναίκες και στη Γαλλία η ίση συμμετοχή υποψηφίων στα ψηφοδέλτια είναι πλέον νόμος, στην Ελλάδα οι γυναίκες στο Κοινοβούλιο είναι μόνο 8%. Πώς θα κερδίσουν οι Ελληνίδες το «έδαφος» που τις χωρίζει από τις άλλες Ευρωπαίες;

Τις ερωτήσεις αυτές έθεσε η «Κ» υπόψη τεσσάρων διακεκριμένων Ελληνίδων –εκπροσώπων ισάριθμων πολιτικών κομμάτων της χώρας μας– και παραθέτουμε τις απόψεις τους, τη γνώση, την εμπειρία, τα βιώματα, αλλά και τις προσδοκίες τους για το μέλλον των γυναικών στον τόπο μας. Είναι οι κυρίες Μαριέττα Γιαννάκου, βουλευτής Ν.Δ., Άννα Καραμάνο, ευρωβουλευτής ΠΑΣΟΚ, Σούλα Παναρέτου, μέλος της Πολιτικής Γραμματείας του Συναπτισμού, Λιάνα Κανέλλη, βουλευτής ΚΚΕ.

Θύματα παρωχημένων κοινωνικών στερεοτύπων

Ο πολιτικός λόγος της Μαριέττας Γιαννάκου διακρίνεται για το πόθο, τη υποφαλιότητα και την ευαισθησία που τον χαρακτηρίζουν. Στις ερωτήσεις μας απόντησε ότι: «Στη χώρα μας η πλήρης υπέρβαση των παραδοσιακών στερεοτύπων δεν έχει επιτευχθεί στον επιθυμητό βαθμό. Δεν υπάρχει δηλαδή ποιοτικά και ποσοτικά παράλληλη πορεία του κοινωνικού ρόλου της Ελληνίδας με αυτόν των περισσότερων Ευρωπαίων γυναικών. Η μέση επικρατούσα αντίληψη συνδέει ακόμη συνειρμικά τη γυναικα με την οικογένεια και περιορίζει την "κοινωνική της συνεισφορά" στη διαδικασία της αναπαραγωγής, της ανατροφής και της συντήρησης».

Στα αστικά κέντρα η κοινωνική κα-

ταξιωση της εργαζόμενης γυναικας «κάνει ισως πιο εύκολη την προσπάθειά της να ταΐριξει αρμονικά τις πολυσύνθετες υποχρεώσεις της. Αυτό σημαίνει ότι η οργανωμένη πολιτεία όσο και οι φορείς που επηρεάζουν ή διαμορφώνουν την κοινή γνώμη οφείλουν να προχωρήσουν σε συμπλωματικές θετικές δράσεις». Για παράδειγμα αναφέρει το καθόλου σπάνιο φαινόμενο της «επικοινωνιακής στρέβλωσης» της εικόνας της Ελληνίδας και της επανάληψης των στερεοτύπων μέσα από τα ΜΜΕ αλλά ακόμη και μέσα από τις θεσμικές διαδικασίες συνολικών φορέων, όπως είναι τα κόμματα και οι διάφορες οργανώσεις.

Πιστεύει, ότι σήμερα περισσότερο παρά ποτέ υπάρχει ανάγκη «να αναγνωρίσουμε και να ανταποκριθούμε στις ανησυχίες, στις ευαισθησίες και στις ανάγκες των γυναικών ως πολιτών. Η ανταπόκριση αυτή δεν συνιστά «ένα νέο είδος θετικής διάκρισης», αλλά επιβάλλεται σε σχέση με τις συνθήκες διαβίωσης και τα κρίσιμα προβλήματα που διαμορφώνονται στην κοινωνία της παγκοσμιοποίησης».

Αναφέρει στόχους-προτεραιότητες για την ποιοτική διαφοροποίηση του ρόλου γυναικά-πολίτη και για την παράλληλη ενίσχυση του θεσμού της οικογένειας. Και συμπερασματικά υπογραμμίζει ότι «είναι σημαντικό να θεσπιστεί ένα κοινό θεσμικό πλαισιο για την εργαζόμενη μπτέρα είτε δουλεύει μέσα είτε έξω α από τον οικογενειακό χώρο. Το κράτος μπορεί και πρέπει να ενισχύσει την οικογένεια. Δεν μπορεί όμως σε καμία περίπτωση να την υποκαταστήσει. Είναι υποχρεωτικό να διασφαλισθεί το δικαίωμα της γυναικάς – άσκεται από το τυπικό μέρος της οικογενειακής της κατάστασης – να είναι μπτέρα και εργαζόμενη ταυτόχρονα, με ισότιμο σε κάθε περίπτωση δικαίωμα συνταξιοδότησης».

Η ποσόστωση δεν συνιστά προσβολή για τις γυναίκες

Με την εκλογή της Anvas Karamavou, το Ευρωκοινοβούλιο κέρδισε ένα δραστήριο μέλος, αλλά η Γραμματεία Ισότητας έκασε μια δυναμική επικεφαλής της. Η αναγνώρισή της πήρε και μέσα από το Ευρωκοινοβούλιο όπου εξελέγη πρόεδρος της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Γυναικών.

Πιστεύει ότι σήμερα η Ελληνίδα βρίσκεται σε σταθερή πορεία προς τα εμπρός «έστω και αν αυτό γίνεται με δυο βήματα μπρος και ένα πίσω. Στη

Εγώ με τον Δάριο;

Δημοτικές και Νομοτοποιητικές εκλογές
13 Νοεμβρίου 2002
Το πρώτο φορά, τουλάχιστον το 1/3 των ενόπλων δυνάμεων θα είναι γυναίκες.

**Μια δυνατή σχέση αρχίζει τον Οκτώβρη.
Ζήστε την!**

* ΣΠΟΥΡΓΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΚΑΙΟΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΠΟΙΗΣΗ
ΓΕΝΗ ΓΡΑΜΜΕΣ ΣΩΤΗΣ
• ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΣΤΟΝ ΕΛΛΑΣ

νομοθεσία για την ισότητα είμαστε πρώτες, και χάρη στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέχρι και Οδηγία για την καταπολέμηση της σεξουαλικής παρενόχλησης στον χώρο της εργασίας διαθέτουμε. Ομως, αυτό που υπερισχύει των νόμων και των γραφών είναι οι νοοτροπίες και οι παραδόσεις.

Η πατριαρχία αντιστέκεται σθεναρά στην προέλαση των γυναικών και αντεπτίθεται, εντείνοντας τη βία και μάλιστα την ενδοοικογενειακή, τη σεξουαλική εκμετάλλευση και την εμπορευματοποίηση των γυναικών, καθώς και τις μεθοδεύσεις αποκλεισμού τους από τα κέντρα χάραξης πολιτικής και σχεδιασμού του μέλλοντος. Οι λόγοι για τους οποίους η πραγματική ισότητα στην χώρα μας προκωρεί με τόσο αργούς ρυθμούς είναι οι πολύ βαθιές ρίζες της πατριαρχίας και των προκαταλήψεων. Γιατί στην Ελλάδα η υπο-

τίμηση του γυναικείου φύλου και ο ιστορικός αποκλεισμός του από την πολιτική και θρησκευτική εξουσία συνιστούν «ιερή παράδοση» που εν πολλοίσι υπερισχύει της αρχής της ισότητας των φύλων, του κράτους δικαιου και του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Η ελληνική κοινωνία είναι συντηρητική και αντιστέκεται στην όποια εξελίξη και εκσυγχρονισμό. Ξεχάσαμε μάλιστα ότι καταδικάσαμε σε θάνατο τον Σωκράτη μόνο και μόνο επειδή εισήγαγε καινά δαιμόνια, δηλαδή καινούργιες ιδέες;»

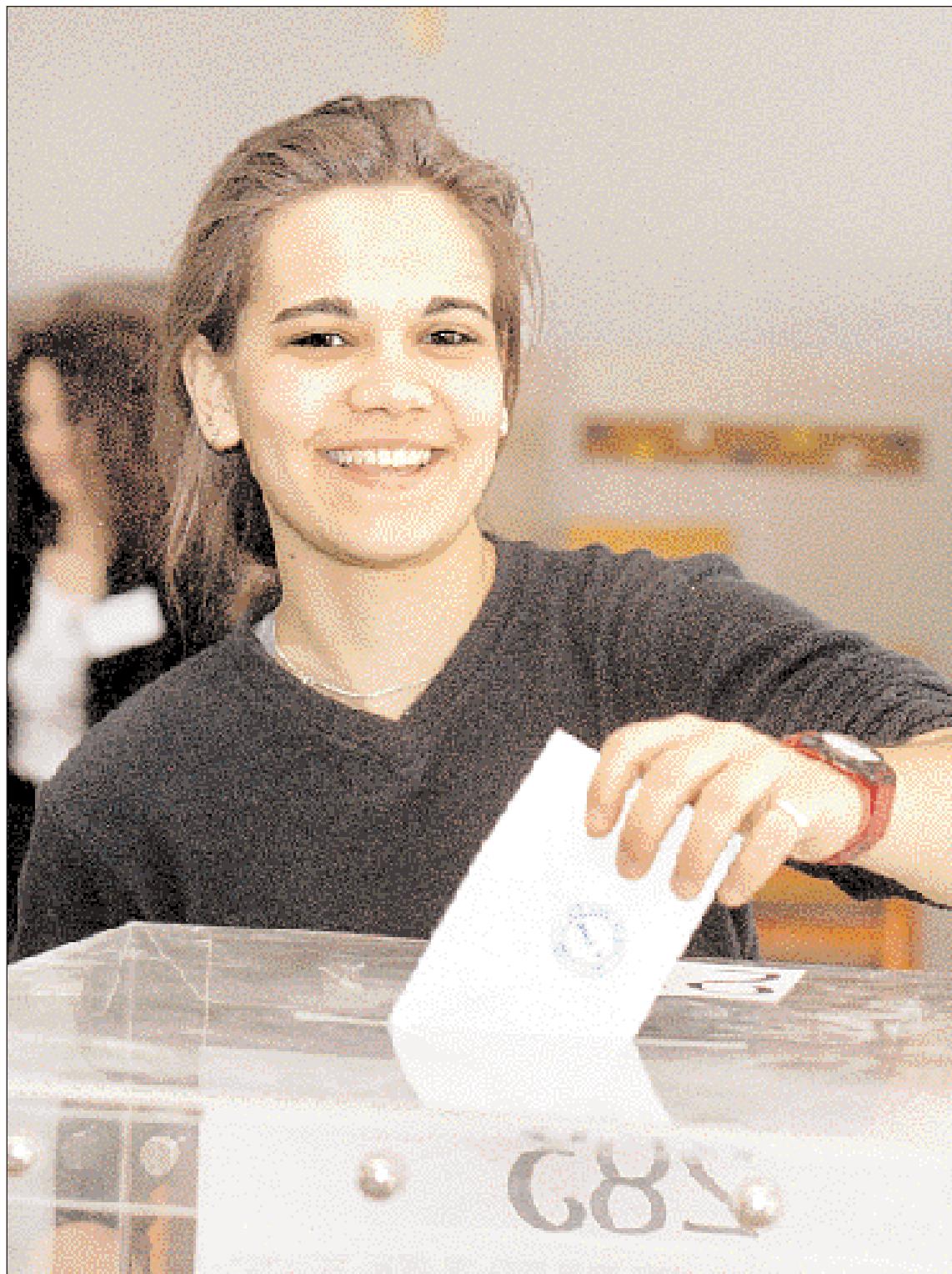
Για τη μεγάλη διαφορά που παρουσιάζει η χώρα μας στη συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων υπογραμμίζει ότι «αν στην Ελλάδα το αυτονότο δεν γίνεται κατανοητό, τότε η υποχρεωτική

◀ Αφίσα που καλεί τις γυναίκες να συμμετάσχουν ως υποψήφιες στις δημοτικές εκλογές του 2002 στην Ελλάδα. Η αμφισημία των αλληλουχιών προκάλεσε πις αντιδράσεις των γυναικών οργανώσεων.

και διά νόμου ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών στους δημοκρατικούς θεσμούς είναι η μόνη λύση. Η ποσόστωση δεν συνιστά προσβολή για τις γυναικες. Αφορά κυρίως τους κατέχοντες την εξουσία. Προσβλητικό και υποτιμητικό είναι να διαιωνίζεται η δημοκρατία του ενός φύλου».

Αναπηρία των δημοκρατικών θεσμών

Επίλεκτο μέλος της Πολιτικής Γραμματείας του Συνασπισμού, η Σούλα Παναρέτου, συμμετέκει δραστήρια στο γυναικείο κίνημα της χώρας μας από το 1976. Τιμώντας «την ιστορία που είναι διαρκώς παρούσα στο σπίτια...», ζεκινά από τις αγωνίστριες που από το τέλος του 19ου αι. ανέδειξαν την ισότητα των φύλων σε μείζον ζήτημα. «Δεν φτάσαμε ανώδυνα στο 1952. Προηγμένηκαν επικοί κοινωνικοί αγώνες για να γίνουν, επιτέλους, οι γυναίκες κοινωνικά ορατές. Η τομή βέβαια πήταν τόσο καθοριστική ώστε να μιλάμε για πριν και για μετά το 1952. Δηλαδή για

▲ Ανιονότο είναι για τις νέες γενιές το δικαιόμα της γυναικείας ψήφου. Ωστόσο, για να αναγνωριστεί το αινιονότο, οι Ευρωπαίες αγωνίστηκαν με θένος για πάνω από έναν αιώνα. Στημιόνο από τις βουλευτικές εκλογές του 2000 (φωτ.: ΑΠΕ).

προϊστορία και ιστορία στη ζωή των Ελληνίδων.

Βέβαια στα χρόνια που κύλησαν, το εκλέγεσθαι για τις γυναίκες δεν θεωρήθηκε τόσο αυτονόμο δύο το εκλέγειν. Χρειάστηκαν –και χρειάζονται– ειδικοί αγώνες για την ίση συμμετοχή γυναικών–ανδρών στα κέντρα των πολιτικών αποφάσεων». Τα πολιτικά κόμματα υιοθέτησαν σύστημα ποσόστωσης για να βελτιώσουν τη σύνθεση των εσωτερικών οργάνων τους με την πίεση του κινήματος. «Μέχρι τώρα που μιλάμε –παρά τα βήματα– η άνιση αντιπροσώπευση των φύλων στα κέντρα αποφάσεων συνιστά μια αναπτρία των δημοκρατικών θεσμών. Το παρόν γορό, ωστόσο, είναι ότι το λεγόμενο “γυναικείο ζήτημα” απασχολεί σήμερα την παγκόσμια πολιτική σκέψη

και η θέση των γυναικών στον κόσμο έχει γίνει το μέτρο της δημοκρατίας, του πολιτισμού, της βιώσιμης ανάπτυξης».

Ωστόσο, η «επισημοποίηση» του γυναικείου ζητήματος δεν κάνει περιττό τον αγώνα των ιδιων των γυναικών και των συλλογικοτήτων τους για αυτοπροσδιορισμό. «Αντιθέτως, χωρίς τη δράση τους οι επίσημες διακρήξεις μπορεί να παραμείνουν στα χαρτιά». Για την πλήρη de facto ισότητα «ο αγώνας συνεχίζεται».

Κλάψε μικρή Αντιγόνη...

Παρουσία δυναμική, δημοσιογράφος διακεκριμένη –βραβευμένη από τον Σύνδεσμο για τα Δικαιώματα της Γυναικας– π.κ. Λιάνα Κανέλλη, όταν της ζητήσαμε να μοιραστεί μαζί μας τις

σκέψεις και τα συναισθήματά της για τα 50 αυτά χρόνια ψήφου των Ελληνίδων, απάντησε με ένα συγκινητικό, μεστό κείμενο με τον τίτλο «Κλάψε μικρή Αντιγόνη, κλάψε για να μεγαλώσεις...» από την «Κίκλη» του Γ. Σεφέρη.

«Το δικαίωμά μου να ψηφίζω ως γυναίκα πολίτης είναι μεγαλύτερο σε πληκτικά από μένα κατά δύο χρόνια. Στα 48 εγώ, αυτό στα 50. Και ακόμη κλαίει για να μεγαλώσει το δικαίωμα ουσιαστικά...

Η Μαριώ που ξέρω, στα 38 της, με δυο παιδιά, δούλευε σε εργοστάσιο συσκευασίας. Πέρναγε δεκάωρο μπροστά σ' έναν ιμάντα. Μια μέρα έσκυψε σ' έναν χώρο δουλειάς χωρίς κανένα μέτρο προστασίας και ασφάλειας απ' αυτά που προβλέπει ο νόμος. Η Μαριώ σακατεύτηκε. Κουλά απ' τον ώμο, με μισό πρόσωπο. Πρέπει να ζήσει με 40.000 δρχ. αναπτρική σύνταξη, μετατραπείσα σε ευρώ. Αυτήν δεν την παίζει η τηλεόραση.

Η μάνα που με γέννησε είχε δυόμισι χρόνια ένα φρικτό καρκίνο. Δεν το έμαθε ποτέ γιατί δεν άντεχε την ιδέα. Δεν την άντεχαν όμως και τα νοσοκομεία γιατί θα έπιανε, ζεγραμένη ιατρικώς, ένα «χρόσιμο» κρεβάτι. Για τους δυόμισι τελευταίους μήνες της ζωής της η άνεργη και ανασφάλιστη αδελφή μου κι εγώ έπρεπε να πληρώσουμε εξίμιοι εκατομμύρια δραχμές. Και το οξυγόνο για τρία χρόνια για να μπ σκιάζει τον ύπνο της ο εφιάλτης της ασφυξίας.

Απ' όλα όσα με πόνεσαν σ' αυτά τα 48 χρόνια που μεγάλωνα μαζί με το δικαίωμά μου να ψηφίζω, είναι που τριάντα χρόνια δημοσιογράφος έπρεπε να πληρώσω, σαν όλους βεβαίως, τους “ισόνομους” πολίτες από 1.000 ευρώ για την αναγγελία της κηδείας της μάνας μου και του πατέρα μου, στις πημέρσιες εφημερίδες Αθηνών. Συνεισέφερα έτσι στην εμβάθυνση του δικαιώματος της ψήφου. Για να ξέρουν και οι κομιώτριες με τον φλεβίτη από την ορθοστασία και οι καθαρίστριες με την τσακισμένη μέση, ότι πρέπει να κόψουν από τον ύπνο και τη χαρά τους για να έχουν φτιαγμένα μαλλιά και καθαρό το σπίτι.

Ομως ο κόσμος πάει μπροστά. Οι νεώτερες γυναίκες και άντρες θα μπορούν να στέλνουν τα αγγελτήρια κηδειών με το εικονοκιντό τους. Η Μαριώ θα παίρνει την αναπτρική της σύνταξη με επιταγή στο σπίτι. Ευρώ 115 μείον 5 ευρώ για την ταχυδρομική εξυπηρέτηση. Ο Γιώργος, της ξαδέρφων μου ο γιος, είναι λίγο πιο τυχερός. Οχι επειδή είναι αγόρι, αλλά του έκαστες, που λένε, η συγκυρία. Θα μπει στην Φάρμα. Θα παίζει τον ανθεκτικό αγρότη στην TV. Θα βρει και γκόμενες άμα αντέξει το παιγνίδι. Μπορεί να πάρει και καμία κούρσα να τρέχει στην παραλιακή. Ασε που άμα σκοτώθει θα έχουν κι πρωικές εικόνες του να παίζουν απ' την τηλεοπτική αγροτιά. Κι άμα σκοτώσει θα είναι πήδη διάσημος φονιάς.

Το δικαίωμά μου μεγάλωσε. Εγινε 50άρα. Κλαίει κρυφά τις νύχτες στα σαλόνια και τα υπόγεια της δημοκρατίας. Ναυάγιον Κίκλη».